KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLII. évf. Martius—Aprilis. 2-ik füzet.

Dávid Ferencz mint szónok.

I.

Dávid Ferencznek, „az Jézus Krisztusnak szolgájának“ prédikácziói 1569-ben jelentek meg Gyulafehérvárt e czimen: Első resze | Az szent | Irasnac kuͤlen | kuͤlen reszeyboͤl voͤt | predicaciocnak az Atya Isten|roͤl, ennek kedig az oͤ Fia | rol, az Ihesos Christos|rol, es az mi oͤroͤcse | guonenec peczeti | roͤl az Sz: Le|lecroͤl. Nagy negyedrét alakban nyomtatva, diszes czimlappal, de nagyon gyarló nyomással jelent meg a mű. Helyesirása rendkivül következetlen, az irásjeleket teljesen hanyagul rakja fel és sokszor a mondat közepén is nagybetűt nyomat. A munka 4 számozatlan és 193, részint római, részint arabszámjegyekkel jelölt fóliumból, összesen 394 levélből áll.

Nem egyetlen irodalmi terméke Dávid Ferencznek az 1569. évből. Még két latin munkája jelent meg akkor ugyancsak Gyulafehérvárt a fejedelmi nyomtató műhelyben, meg egy magyar Kolozsvárt. Egyébként is az 1569. év nemcsak egyik legmozgalmasabb, hanem egyik legeredményesebb is volt munkásságában: mert erre esik a nagyváradi vitatkozás is, melyben diadallal verte vissza Meliusék támadásait. Kétségtelen, hogy a prédikácziók, úgy a mint művében összegyűjtve előttünk állanak, nem ez évnek termékei; bár a tervszerüség az elrendezésben, az összesen átvonuló egységes alapgondolat világossá teszi, hogy nem évek során át alkalomszerűen elmondott beszédek ezek, hanem világos czéllal talán csak egy év alatt hangzottak el sűrü egymásutánban a szónok ajkairól.

Aligha tévedek, ha az 1568. esztendőre teszem e prédikácziók születését. Egyik beszédében, könyvének már jól a közepe felé ugyan azt mondja Dávid: „a mi Krisztusunk . . . született szűz Máriától 1569 esztendőnek előtte“, de ezt alighanem a correctura közben javitotta igy ki. Művének előszava 1569. aug. 20.-án kelt, addig az idő éppen eltelt a prédikácziók sajtó alá

rendezésével, meg a Major Györgynek irt felelet és a lengyel egyházakhoz szóló levél megirásával. Utána pedig a nagyváradi disputáczióra kellett készűlnie, mely mindszent havának 20. napján kezdődött. Egyébként is Dávid beszédeit a fejedelem előtt mondotta el, mint ez világos az ehhez intézett ajánlásból, melyben reá hivatkozik, hogy a miképpen prédikált, úgy akarta kinyomatni is, hogy méltán senki ne vádolhassa, mintha különbet prédikált volna s különbet nyomatott volna ki. A fejedelem előtt való prédikálásra pedig addig legjobb alkalma éppen 1568-ban volt, mikor a gyulafehérvári második nagy vitatkozáson megküzdött Meliussal és kifejtette tanitását. E vitatkozásra hivatkozik is egyik beszédében: „Miért, hogy az üdő elmult és hogy az Istennek igazsága ki mutattassék, el kelletik mennem és az keresztyén atyafiakkal szembe lennem, és az anyaszentegyház rendeléséről és tudományáról szólnom, most az keresztyéneket Istennek ajánlom." (I. 5.) [1]

Ezekből kitűnik az is, hogy Dávid a vitatkozás idején szorgalmasan prédikált is, s bizonyára nemcsak a diadalmas vitának, hanem e beszédeknek is nagy részük van abban, hogy János Zsigmond udvarával együtt az 1568. esztendőben unitáriussá lett.

Dávid Ferencz épp úgy, mint a 16. század emberei általában, érezte az élő szó hatalmát.

Egy nagy eszmének szolgálatában állottak, új törekvések megvalósitásáért küzdöttek, egy egész új világ megteremtésén buzgólkodtak. Nagy harczot vívtak, s e harczban az egyetlen realis fegyver az élőszó hatalma volt. Soha egyetlen eszme sem lett még testté, soha egyetlen nagy cselekedet nem jött még létre, csak a szó hatalmával. A szó az a villamos áramlat, mely észrevétlenül beférkőzik a lelkek legtitkosabb redőibe és felébreszti a szunyadó indulatot, felkorbácsolja az ösztönt és ragadja az akaratot. Hiába irnak össze egy könyvtárra valót valami nagy czél érdekében, ha nem akad, aki élő szóval hirdesse, nem valósúl az meg soha. Hiába buzgólkodtak volna reformátoraink az új hit terjesztésén, ha nem nyitották volna szóra ajkukat, ha „néma ebek" maradtak volna, mint Szent Pál mondja.

[1] Rövidség okáért a mű három része szerint: az Atya Istenről (I.) a Krisztusról (II.) és Szentlélekről (III.) külön számozva idézem a prédikácziókat.

A könyvek ilyen eredményt nem értek volna el soha. A könyv, az irott szó, mindig a holnapnak szól; az élő szó a máé. Az fontolgatásra késztet, ez cselekvésre indít; amannak hatása lassúbb, bár mélyebb, emezé gyorsabb, bár felületesebb. Ime e pont az, mely a szó után a könyvet teszi szükségessé: a mit az élő szó megindított, az irott szónak kell állandósítania, ennek kell a lelkesedést meggyőződéssé érlelnie, az elhatározást egész életre kiható elvvé szilárditania.

„A hit hallásból van", vallották a bibliával reformátoraink. Azért minden sikerüket az élő szó hatalmával igyekeztek elérni. Igy vált ő náluk a szószék életszükségletté; ezért szerették tanitásukat vitatkozásokban, disputácziókban tisztázni és hirdetni. Még az iskola is elsősorban ezt a czélt szolgálta. Irni és olvasni megtanitott ugyan, a bibliát is kezébe adta tanitványainak; de a vallás tételei voltak a legfőbb tudnivalók, melyeket az élőszóval oltott a növendékekbe, hogy azok is az élőszóval hirdessék tovább, ha kikerülnek falai közül.

Reformátoraink mind többé-kevésbé kiváló szónokok voltak; azoknak kellett lenniök. De készültek is reá. Az az iskola, melyben ők tanultak, nagy súlyt helyezett a rhetorikára. A tanulmány alapja Aristoteles tanitása volt, de legfőként Cicero és Quintilianus elméleti műveire támaszkodott. Ezeket magyarázó, még inkább ezekből élő iskolai könyv elég volt. *Reuchlin* munkája (Liber congestorum de arte praedicandi 1503) és méginkább *Erasmus* maró szatirával, de kevés positivus tartalommal megirt műve (Ecclesiastes seu de ratione concionandi 1535) igen kapósak voltak. E művek azonban inkább a már az iskolából kikerültek kezébe valók voltak, mig az iskolában *Melanchton* munkáját (Elementorum rhetorices libri duo) használták. Bizonyára ebből tanult Dávid Ferencz is Wittenbergben. Ide haza Brassóban, Honterus adott ki egy iskolai retorikát Compendium Rhetorices ex Cicerone et Quinctiliano czimmel 1539-ben; magyarnyelven azonban egy sem jelent meg az egész időszakaszban. Alább azonban látni fogjuk, hogy Dávid Ferencz igen hasznos utasitásokat adott legalább arra nézve, mit és hogyan prédikáljanak.

Ám ha ily fontos volt a prédikálás, mégis azt látjuk, hogy éppen az első reformátorok alig adtak ki prédikácziós könyvet, a többiek is, talán Meliust kivéve, szinte csak akkor gyűjtötték

össze és adták ki prédikáczióikat, mikor tanitásukat már kifejtették és meggyökereztették. Ebből korántsem arra kell következtetnünk, mintha előbb nem prédikáltak volna. Hiszen az élőszó hatalmának átértésén kivül szemük előtt lebegett az is, a mit Dávid igy fejezett ki mindjárt műve elején : „Az Istennek igéjéből nyilván kiadatott parancsolat ez, hogy az ő igéjét hirdessük az ő gyülekezeteiben.“ (Ajánlás). A legegyszerübb magyarázat az, hogy a tanitásban való eltérések sürgősebbé tették, hogy ki-ki a tételeit egyszerüen magyarázó kátékat, vagy tudományosan vitató, sokszor éppen a tudósok számára latin nyelven irt munkákat irjon és bocsásson közre.

Ezt tapasztaljuk Dávid Ferencznél is. Először megküzd Stancaróval, mint luteránus; azután a kálvinizmust védi a szász papok ellen; erre megkezdi és végig vivja nagy harczát Meliusszal a kálvinizmus megtörésére ; majd megállapitja és diadalra viszi a maga tanitását és csak akkor gyűjti össze és adja ki prédikáczióit. Mintegy a diszt akarta fölrakni velük arra az épületre, melyet erős fundamentumra rakott, bár nem szünt meg, ellenfelei sem engedték, azután sem csinositgatni, itt-ott tatarozni sem rajta.

De ha disznek szánta is prédikáczióit, lehetetlen volt praktikusabb czélt is nem szolgálnia velük. A prédikácziók kinyomtatásának és munkájának gondját természetesen első sorban azért vette magára, hogy tanitását kifejtse, másodsorban azonban azért, „hogy az együgyü tanitóknak és lelkipásztoroknak néminemü forma adatnék eleikbe, mikor az Atya Istenről, ennek az ő egyetlen egy fiáról és az szent lélekről tanitani akarnak, minemü formát kövessenek.“

Bizonyára szándéka volt, hogy még több prédikácziót is adjon ki. Ezért irta czimül művére, hogy első rész. E szándékát azonban nem valósithatta meg. Még a végső diadal nem volt kivívva, s neki minden erejét harczba kellett vinnie. Azután pedig csakhamar bekövetkezett a pártfogó fejedelem halála, s vele a visszahatás, a megpróbáltatás ideje. A gyulafehérvári nyomdát is elvették Dávid kezéből, kit egyéb bajok is sújtottak, melyek ugyan lelkét megtörni nem tudták, de testét annál jobban fogyasztották. Prédikácziói megjelente után még tiz évig élt Dávid; sajnálhatjuk, hogy nem nyugalmasabb és boldogabb volt e tiz esztendő, mert akkor bizonyosan prédikáczióinak

második része is megjelent volna. De ez első rész 56 prédikácziója is elegendő, hogy belőlük itéletet tegyünk Dávidról, mint szónokról.

II.

A szónok typusa a köztudatban is, az irodalomban is Cicero; a szónoklás szabályai is körülbelül azok, melyeket ő és utána Quintilianus kifejtettek. Ez a typus természetesen sokszor és sokat változott az idők folyamán. Talán legnagyobb vátozáson akkor ment át, mikor a biblia egyszerü szónoklatai és ennek nyomán az első keresztény tanítók átalakitották az egész világ-felfogást. Nemcsak szónoklataik szelleme lett más, hanem előadásuk is. Tekintetük az égre irányult és minden szavukkal, eszük minden okoskodásával, szivük minden érzelmével oda akarták irányozni hallgatóik minden vágyát, minden törekvését. A szó szépsége, az előadás művésziessége értékét vesztette előttük; mystikus elragadtatásuk áradt le ajkukról. Szinte fékezhetetlen vágy ragadta őket, hogy a lelkeket megmentsék a rájuk leselkedő veszedelemtől, melynek mestere, az ördög, ott settenkedik körülöttük. Majdnem szünös-szüntelen ezt emlegették, csalárdságát rajzolták, gonoszságát festegették, hatalmától irtóztak. De nemcsak az ördögtől borzongtak, az örök kintól is, mely a gonoszokra vár. Merész képzelettel rajzolták meg a tulvilági borzalmakat. A legerősebb és legtulzottabb képeket alkották meg, hogy elrettentsenek a bűntől. Ettől akarták megóvni mindenképpen hallgatóikat. Ezért prédikáczióik tulnyomó részben moralizálók, erkölcstaniak; bennük a legfőbb tanulság a bűnbánat ajánlása. Hogy e tanulságot a legkézzelfoghatóbban véssék hallgatóik szivébe, naiv fontoskodással hozakodnak elő a csodákkal és tulságos nagy tért engednek beszédeikben a legendáknak. Az kétségtelen, hogy maguk a szónokok mély hittel és erős meggyőződéssel eltelve prédikáltak; de éppen ennek lett természetes következése a túlzás állitásaikban és a türelmetlenség, sokszor az üldözés a más nézetűekkel szemben. A középkor prédikátorainak azonban legnagyobb fogyatkozása volt, hogy távol állottak a való élettől: nem ismerték hallgatóikat, apróbb-nagyobb ügyes-bajos dolgaikat. Nem is volt bennük érzék ezek iránt. Azonfelül rendkivül nehézkessé tette beszédeiket hallgatóikra nézve az örökös idézés. Folytonosan

tekintélyekre hivatkoztak és minden állitásukra rakásszámra hordták elő az idézeteket. Pedig ezzel csak a maguk munkáját nehezitették; a tanitást, az igazi czélt, pedig éppen nem érték el. A mystikus szónoklatokba a scholastika vitt rendszert; de ez csakhamar holt formává lett a tehetetlen szónokok kezében, s a beszéd elvesztette természetességét.

Ez volt a szónoklat a reformatió előtt. A renaissance sem változtatott rajta. A tudósok, a humanisták, ugyan eltanulták Cicero pompázó stylusát, de ez csak arra volt jó, hogy a legtöbbször megelégedjenek a csillogó előadás ürességével. A nagy többség szellemi szintáját érintetlenül hagyta az ókor új életre ébredt irodalma és még csak nyelvük sem lett szebbé, gondosabbá sem.

A reformatio hatása a szónok typusán is csakhamar nagyot változtatott. A szónok is, a szónoklat is realisabb lett. A szónok éppen nem zárkózott el többé környezetétől; ott élt hallgatói közt és hallgatóival. Hozzájuk szabta mondani valóit is. Bár az üdvösség dolgát tanitotta ő is, tekintete nem zárkózott el a föld szépségei elől és nemcsak a lelki veszedelemtől igyekezett megmenteni nyáját, a földi élet sok bajában is segiteni törekedett rajta. A szónoklatról lehámlott minden mystikus szin. A prédikátor nem a képzeletet akarta felcsigázni és úgy ösztökélni a jóra; hanem az értelmet akarta meggyőzni és az akaratot állandó elhatározásra hajtani. Keményen, szinte parancsolóan szól. Megtagadja a csodákat, elveti a legendákat; semmi szüksége reájuk. Még azokat a stylistikai szépségeket is mellőzi, melyek a lankadó figyelmet élesztik; az ő hallgatóinak nem szabad figyelmetleneknek lenniök. Hisz új dolog minden, a mit hallanak, s az ujság mindennél jobban ingerel. Szónoklatában nincs semmi szóvirág, nincs semmi, a mi a szivet ragadja meg, a lelket rázza meg; de szinte zsarnoki hatalommal kényszeriti az észt és követeli a meghallgattatást. Szárazon, de annál megdöbbentőbben hangzik szava, mert az igazság szava. S nemcsak meghallgattatni akar, követeli azt is, hogy hallgatója elmélyedjen abban, a mit tőle hall és vele együtt meghányja-vesse értelme kohójában. Azért adja kezébe a bibliát, melyből egyre idéz, — az egyetlen tekintélyből, melyet elismer, — de úgy, hogy hallgatói utána nézzenek a megjelölt helyeken és vele együtt okoskodjanak. Mint a hogy a középkor szónoka korának gyer-

meke volt; a 16. százév gyermeke a protestáns prédikátor is. Amabban kifejezésre jutott korának mysticizmusa; ebben kifejezésre jut századának erőszakossága. A fejetlen közállapotok között az erősebb joga jut érvényre minden téren. Az erő érvényesül a szónoklatban is. Jaj annak, a ki gyöngének mutatkozik csak egy pillanatra is! A prédikátor ereje a meggyőződés ereje, melylyel igazát vallja és vitatja. Ebben egyezik a középkor szónokaival, s épp oly tulzó, épp oly türelmetlen, épp oly üldözésre hajló is, mint amaz volt. Az erőnek e nem mérsékelt volta adja azután szájába azokat a kitöréseket, melyeken ma megütközünk, de akkor szinte elkerülhetetlenek voltak.

A középkor szónoklatából maradt meg a protestantizmus szónoklatában a scholastikus rendszeresség. De ez életet nyer a prédikátor kezében, s arra való, hogy hallgatói előtt kellő világosságba helyezze tételét. Mert beszédeik mind tételes beszédek. Nem erkölcsi igazságokat magyaráznak, éppen nem moralizálnak; hanem vallásuk tételeit fejtegetik. Beszédük merő dogmatizálás, elvont tanitások fejtegetése. Hogy ezeket megértessék, szükségük volt mindenekelőtt tételük szabatos fölállitására, azután olyatén felosztására, hogy fejtegetésükben a logikus rend a világosságot és a megértést kellően elősegitse. E czélra valóban több hasznát vették a scholasztikus rendszerességnek, mint Cicero művészi szerkezeteinek.

Ime a 16. század szónoka; ime Dávid Ferencz mint szónok. Mert ő e század szónoklatának legtypusosabb képviselője. Voltaképpen ő róla rajzoltam meg a typust magát s úgy hiszem, jogosan. Könnyü ezt belátnunk, ha egy pillantást vetünk a korabeli prédikácziókra. Dávidot megelőzően jelentek meg *Mélius Juhász* Péter prédikácziói. Többet irt, mind Dávid; de e több nem nagyobb érdem. Prédikácziói formátlanok, tele makacs korlátoltsággal és harczias zordonsággal. Keveset fejteget, logikájában sokszor téved; de annál hatalmasabban kiabál „nagy fenszóval, . . . mint egy trombita, minden hallatára." Mereven ragaszkodik a bibliához, meg mesteréhez, a „nagy" Calvinushoz s tőle magától alig telik más, mint az a töméntelen durvaság, melyet halomszám szór mindenre és mindenkire, a ki felfútt nagysága előtt nem rogy a porba. Néhány évvel Dávid prédikácziói után jelentek meg *Kulcsár* György postillái, „vagyis az evangeliumnak prédikáczió szerint való magyarázatja," és *Bor-*

nemisza Péter rengeteg tömegü több rendbeli prédikácziói. A milyen rövidek és egyszerüek amazok, épp olyan hosszuak emezek; de egyik mű sem valami kiváló alkotás. Mégis amazok kedveltek voltak és az egyszerübb prédikátoroknak jó szolgálatokat tettek; emezek pedig erős polémiával szálltak sikra az immár lábra kapó katholicizmussal. A typikus protestáns szónoklattól azonban messzire esnek. Kulcsár lagymatag, minden erő nélkül való előadásmódja, meg Bornemisza hosszu lére eresztett szószátyárkodásai mintha nemis a 16. században jöttek volna létre. S valóban mindketten közel rokonságban vannak az előbbi korok szónokaival, Bornemisza különösen még azért is, mert csaknem oly mystikus, mint valami középkori prédikátor. Kivált az ördög cselekedeteinek emlegetéséből soha ki nem fogy, sőt ennek kisértéseiről szóló beszédeit külön is kiadja. Még legjobban megközeliti Dávid Ferenczet *Telegdi* Miklós, a katholiczizmus első kiváló bajnoka, a ki teljesen szakít a hagyományos katholikus szónoklattal és épp úgy a biblia és az okoskodás argumentumaival küzd, mint a protestans szónokok, a kik közül azonban éppen a gyöngébbek, de a legbuzgóbbak egyikével akaszkodik össze, Bornemiszával.

Bátran állithatjuk tehát, hogy a 16. század legkiválóbb szónoka Dávid Ferencz. Ő egész teljességben átértette és átérezte az igazi prédikátor komoly feladatát, nagy hivatását, s a mit erre nézve mond művének szétszórt helyein, összefoglalva szinte egy kis rhetorikai tanitássá válik.

Az alap, a melyen áll, úgy mint egész tanításában, itt is a biblia, „az Isten könyve.“ „Mindenkor csak az vagyon szemünk előtt, — mondja mindjárt első beszédében — hogy az írást jó igyekezetből és szándékból magyarázzuk“ (I. 1.) „Nem szabad minekünk a szent irás kívül búdosnunk“ mondja más helyütt. (II. 6.) „Az Istennek igazságának tudakozásában szükség mi nekünk az Istennek kijelentett akaratjára és az ő akaratjának világos és nyilvánvaló magyarázatjára néznünk“ — hirdeti újra (II. 33.) és ezt ismétli még igen sokszor. De ő a bibliának nemcsak egyes kikapott helyeit nézi, hanem mindig az egész szöveg összefüggését vizsgálja. „Látjuk, mondja erre nézve, minemű szokások legyen a külső törvénynek kiszolgáltatásában a biráknak, hogy ha oly tanú hozatik be, mely mindkét félnek látszik szolgálni, arról itéletet tesznek más tanunak vallásából,

mely világosabb. Mennyivel inkább Istennek igéjének magyarázatjában szükség ezt követnünk". (I. 10.) Ezt az elvét is sokszor megismétli, talán legnyomatékosabban e szavakkal: „Szükség azért, hogy az irásban ne csak egy czikkelyt, avagy mondást vegyünk előnkbe, hanem az irásnak teljes egyenlőségét a derék szent könyvekből ki kell keresni, mert ha ezt hátra hagyjuk, semmikép a tévelygéstől magunkat meg nem óhatjuk". (II. 6.) Szokása is, hogy nemcsak a választott igéket nézi, hanem mind az előljáró, mind a következendő igéket jól „megmértékelli" és nem a törvénynek „bötüjéről, hanem lelkéről szól" (I. 9.) Egyébként Dávid a bibliát nem tartja homályosnak vagy nehezen érthetőnek. „Nem szól mi nekünk az Isten, — mondja egyik beszédében — idegen és értelem nélkűl való nyelven, hanem az ő cselekedeteinek magyarázatjában természetből vött igíkkel és megtapasztalható külső dolgoknak igíikkel akar a láthatatlanoknak és lelkieknek az ő értelmére vinni". (III. 2.) Az irás igaz értelmét lélekkel foghatjuk föl a Krisztus által. Ezt így tanítja: „Az írásnak azért élete és lelke az Krisztus, melyet a ki megesmer és igaz értelmét vette, ez az egész Bibliának magyarázatjában szabadon előmehet". (I. 2.) És ha ez a magyarázat — más helyen mondja ugyan, de mintha előbbi gondolatát fűzné tovább a maga szabad felfogásával, — „az Istennek igéjében meg nem találtatik is, nem árt, csak hogy attól ne külömbözzön és ne ellenkezzék vele", mert — a mint más helyen megjegyzi — „mikor az Istennek lineája mellől elmegyen az ember, sok külömb-külömb-féle vélekedések támadnak". (II. 8.)

Dávid Ferencz azonban nem tartja elegendőnek, hogy a prédikátor a bibliára támaszkodva hirdesse tanítását; azt is követeli, hogy a maga szemével lásson, a maga fejével gondolkodjék és ha valami igazságra eljutott, azt szabadon és félelem nélkül hirdesse. Mint a hogyan ő maga haladt a biblia vizsgálatával a reformatio legvégső logikus következtetéséig, azt kivánja a prédikátortól is. Hogy eddig fárasztó úton és mélységes lelki convulsiók között jutott el ő maga is, érdekesen vet erre egy kis fénysugárt mindjárt első prédikácziójának e szavaival: „A prédikátornak jó lelkiismerettel kell az ő tisztében eljárni és senki személyével nem kell gondolnia; a *lelkiismeret pedig semmiben meg nem nyugszik, hanem csak az igazságban* és a szentirásnak a Jézus Krisztus felől való fundamentumában. *Vagyon ugyan*

valami vakmerősége, a míg az igazságot nem érti, de azért háborog lelküsmerete. És noha szemei betapasztattanak emberi bölcsességnek vélekedésével, de ugyan *nincsen lelki csendeszségben mind addig és miglen az irást meg nem egyenesiti* s a fundamentumban megmaradván az Isten akaratját meg nem érti. Ennek okáért meg kell szabaditanunk a mi lelkiismeretünket és meg kell mutatnunk, hogy embereknek rabjai nem vagyunk." (I. 1.) Ő maga valóban rendületlen bátorsággal hirdette igazát. Azért követelhette e bátorságot prédikátortársaitól is, mint tette is még nyomósabban e szavakkal: „Ha azért — úgymond — az irásnak igaz értelmére akarunk menni, embereknek rabjai ne legyünk és emberi végzésekhez magunkat ne kötelezzük: mert az emberi végzéseknek fényességi mindenkor az igaz értelemnek fedelei és megbántói voltanak." (I. 2.)

Ezekből immár világos, hogyan fogta fel Dávid Ferencz a prédikátor feladatát. A beható értelemmel vizsgált és szabadon, nem a betűhöz ragaszkodva magyarázott bibliával kezében a prédikátornak feladata az, hogy mint Sz.-Pál, az Isten felől és a Krisztus felől tanitsa a népet; de ne gondoljon ő magától szólásokat, hanem kövesse a sz. irásnak rendét, a törvényre és a bizonyságtételre nézzen. Mert, — füzi hozzá Dávid, — „a ki e beszéd szerint nem szól, annak nem leszen hajnali világossága, az az nem ismerheti meg az úr Istent". (I. 3.) A prédikátor ezen feladatával, ha benne eljár és mindenkor foglalatos, az Istent dicsőiti s csak egyedül arra tör, hogy őt dicsőitse. Ebben áll az ő igaz dicsősége is. Hiszen „ez világi dicsőség elmulandó; de mikor a mi lelkiismeretünk csendes és igaz hivatalunkban eljárunk, ez az igaz dicsőség, melyet kivánnunk kell." (II. 20.)

Dávid Ferencz egész lelkével azon van, hogy „az Istennek nálunk letött kincsét, avagy marháját" (I. 1.) megőrizze. E kincs az Isten igéje, az igaz tudomány, melyet Krisztus urunk tanitott. Arra köteleztetnek a prédikátorok, hogy e kincset, az Isten igéjét, az Isten akaratját magyarázzák. Nem új ez a tudomány. „Ne alitsa senki, — hirdeti Dávid — hogy mi új tudományt kezdettünk volna hirdetni, hanem megértse minden ember, hogy mi azon régi evangeliumot prédikáljuk, melyet Sz. Pál és az több apostolok hirdettek." (I. 4.) A tanitónak nem szabad azt prédikálni, a mit az emberek kivánnak, nem szabad szeme előtt tartania az emberek természetének

gyarlóságát, mely naponként újabb, újabb hitet kiván. „Azt a régi evangéliumot, melyet az atya uristen a paradicsomban hirdettetett és melybe az jövendő Mesiást megigérte volt, kell most is prédikállanunk szünetlen, az Istennek népét arra és nem embereknek okoskodó találmányokra tanítanunk és vezérlenünk.“ (I. 4.) A mit az emberek az ő fejüktől az Istennek igéje mellé ragasztottak, azt mint a fát és pozdorját, az úr igazságának tüze megégeti, nekünk pedig az ő kegyelmességéből igazságát megjelenti. (I. 2.) Ez igazság vallásában tökéletes állhatatosságot kiván Isten az ő fiaitól, „nem hogy ma egy hitet és holnap ismét mást kezdjenek“ (I. 4.) A prédikátor tisztét azután betetőzi az, hogy a mint megismerte az igazságot, másokat is tanít reá, „mert senkié, semmié az te tudományod, — kiáltja Dávid — ha más ember nem tudja tudományodat.“ (I. 4.)

III.

Dávid Ferencz hirdette is tudományát. Hirdette nemcsak tudós értekezésekben és izgalmas vitatkozásokban, hanem prédikáczióiban is.

Ezeket három részre osztotta fel. Az elsőben az Atya Istenről beszél, a másodikban Jézus Krisztusról, a harmadikban a mi örökségünknek pecsétiről, a sz. Lélekről. Legbővebb a második rész, mely 35 prédikáczióból áll, mig az elsőben 13, — köztük egy rendkivül hosszú, — az utolsóban pedig csak 8, — ezek között is egy igen terjedelmes, — van.

Természetes, hogy e beszédekben is azokat a theologiai kérdéseket tárgyalja, melyek akkor izgalomban tartották egész Erdélyt és a hozzá tartozó részeket. A controversiának azon kérdései közé, melyeket a protestántizmus támasztott a kath. vallással szemben, Dávid Ferencz merész következetességgel újakat vitt. „Bizony, — mondja egész határozottsággal, — ok nélkül szakadtanak el az Lutherek az pápától, hogy ha a háromság Isten és a kettős Krisztus, melyet a pápával egyetemben vallanak, igazság.“ (Második ajánlás.) E következetesség és épp e kérdések fölvetése és diadalmas vitatása adja meg jelentőségét a vallásújitás történetében. Világosak lesznek e kérdések, ha végig kisérjük a prédikácziók gondolatmenetét.

Az Atya Istenről mondott prédikáczióit azon kezdi, hogy lelkére köti hallgatóinak, hogy az Istennek náluk letett kincsét

megőrizzék, a pogánymódra való szólásoknak új módját eltávolitsák s a hamis tudományok haszontalanságát ismerjék el. A pápa meghamisitotta az igazságot akkor, mikor kimondta, hogy a szentirásban nem jelentetett ki minden, hanem a hagyományokra is hallgatni kell. Pedig az irásban megvan minden, a mit tudnunk és hinnünk kell. Az irás értelmét lélekkel foghatjuk fel a Krisztus által.

Mindez általánosságban az egész protestántismus felfogása; kifejtésüket mégis fontosnak tartja Dávid, mivel ily módon a kellő alapra mutat reá, melyen az ő tanitása is felépül. Ugyancsak ilyen általánosan protestáns szempont az is, melyből ezt a kérdést vizsgálja, vajjon az egyház adhat-e méltóságot Isten igéjének, vagy ő veszi azt ettől. Megállapitván az irás tekintélyét, röviden utal azokra a regulákra, melyeket magyarázásában követ. Mielőtt tanitásának előadásába fog, még e fontos kérdést dönti el: új-e az ő tanitása? Mindenik reformátor fölvetette e kérdést, mert egyik sem akart újat tanitani, hanem mindegyik azt hirdette, hogy csak a régit állitja vissza. Dávid is két beszédben fejti ki, hogy nem új, sőt a legrégibb és legeredetibb az ő tanitása, mely azonban másfélezer és hatvan esztendeig el volt homályositva. Igy tér át azután erre a tanitásra. Most már letér az általános protestantismus taposott útjáról, s maga vág merészen új ösvényt magának. Mindenek előtt az egy Isten felől való igaz tudományt fejti ki. Egyenként hozza fel, egy-egy prédikácziója alapigéjéül választva előbb a biblia mindazon helyeit, melyekben világosan az egy Istenről van szó, s azután azokat, melyeket a szentháromságra szoktak magyarázni és megbizonyitja, hogy az egy állatú és három személyű Isten a pápa találmánya, minek immár vége van, mert eljött „az megújulásnak országa és az megépitésnek ideje.“ (I. 9.)

Mikor igy kifejtette tanitását az Atyáról, beszélni kezd az Atya Istentől megigért Mesiásról, az Jézus Krisztusról, ő egyetlen egy fiáról, mi urunkról és megváltónkról magyarázva azon jövendölések beteljesülését Krisztusban, melyek az ó-testamentumban vannak. Mindenek előtt azt bizonyitja be, hogy Krisztus az igért Mesiás. Ez nem volt vita kérdése, igaznak vallotta ezt katholikus, protestáns egyformán. De Dávid tovább megy, s csakhamar a maga tanitására tér át: Krisztus nem a második személy, nem öröktől fogva van, hanem született és megfeszit-

tetett, nem Isten, hanem ember. Itt is úgy tesz, mint előbb: sorra veszi mind azokat a bibliai helyeket, melyek „fő kopjájok az kevély hadakozó vitézeknek és a személyes Isten tanitóknak“ (II. 21.), s ezeket egyenként egy-egy beszédben a maga értelme szerint magyarázza.

A Szentlélekről való prédikácziókban előbb a lélek szónak a bibliában való használatáról beszél, rámutatva a különbségre, mely e tekintetben az ó és az új testamentum között van; azután pedig ismét a maga értelmét követve azt bizonyitja, hogy a szentlélek nem harmadik személy, hanem az atyának fiának lelke, „ki az atyától adatik, hogy gondunkat viselje és szószólónk legyen, tanitónk és lelki ajándékoknak osztogatója.“ (III. 8.) Ez Dávid prédikáczióinak gondolatmenete, melyet utolsó beszédében a pápásoknak és pogányoknak vallásától Pál apostol és az egész derék szentirás szerint megválasztott vallástételnek summájával fejez be.

Látni való, hogy e prédikácziók csaknem egészükben dogmatikusak: vallásának tételeit magyarázza bennük a szónok. Elvont, a legtöbbször igen magasan járó igazságokat fejteget, melyek odaadó figyelmet, az értelemnek erős munkáját kivánják. Sokszor tagadhatatlanul fárasztó is a szakadatlan dogmatikus fejtegetés. De a 16. század közönségének aligha volt az. E kérdések napi kérdések voltak. A vallás ügye nem szorúlt csak a templomokba. Benn a családban, kinn az utczán, közhelyen és korcsmában egyaránt a vallásról, a vallási kérdésekről beszéltek. Tárgyalásukból sem ki nem fogytak, se meg nem unták. Érzékük és fogékonyságuk egyaránt bámulatos. Mintha sokáig nélkülözniök kellett volna a szomjuságoltó üdítő vizet, s most egyszerre tiszta forrásra bukkantak volna. Izgatta őket, hogy most kényük-kedvük szerint foglalkozhatnak éppen olyan kérdésekkel, melyek eddig hétpecséttel voltak elzárva előlük. Maga Dávid sem fárad bele a magyarázásba, a bizonyitásba, nem is teheti, hisz „a régi kovász és a megrögzött vélekedés, a ki bennünk vagyon, ezt mivelteti, hogy a nap fényességében is homályosak vagyunk és az igaz fondamentomtól eltávoztunk a görög filozófusoknak miattok, kik az Istennek igéit felforgatták és vissza magyarázták sok időtül fogva.“ (II. 13.)

Az is kétségtelen azonban, hogy Dávid Ferencz mindezen elvont fejtegetéseket oly átható logikával tárgyalja, melylyel

egyszerre világosan meg tudja értetni tételeit. Ime például egyik beszéde, az Atyáról mondottak nyolczadika. Alapigéjét Mózes V. könyvéből veszi: *Halld meg Izrael, a mi urunk Istenünk egy Isten*, s ebből kiindulva két tételt állít fel: 1.) egy az Isten és miért, 2.) ki ez az egy Isten. Első tételét ismét két részre osztja: 1.) egy az Isten, 2.) miért egy az Isten. Az első részt három argumentummal bizonyitja. Az első az, hogy a természet folyásából már a pogányok megismerték az egy Istent, mikor felismerték, milyen bölcsen és tökéletesen van berendezve a világ és mikor tapasztalták a teremtett állatok gondja viselését. A második argumentumot abból veszi, hogy Isten Izraelnek, az ő választott népének többször kijelentette magát. A harmadik oka pedig az, hogy Isten az első és az utolsó, ki előtt teremtett Isten nem volt s nem is leszen. A biblia pedig azért állít elénk csak egy Istent, mert természet szerint bennünk van a bálványozás és az idegen Istenhez való „folyamásunk," és hogy ne gondolkodjunk két vagy három Istenről. Igy bebizonyitván első tételét, mint ennek következményét fejtegeti a másodikat: ki ez az egy Isten. Mivel az ellenkező fél e mondásból a háromság Istent magyarázza, meg kell látnunk, hogy e szó: Isten, háromról egyetemben vétetik-e, avagy csak az egy Istenről. Hogy mi a helyes jelentése, vegyük eszünkbe mindazon bibliai helyeket, melyekben Mózes Istenről szól. Ezek előszámlálása után, hogy e helyeket helyesen érthessük per analogiam felhozza Péter apostol magyarázatát az Apostolok Cselekedeteiből, Isten Ábrahámnak tett igéretéről. Ez igéretnek két része van: 1. Isten Kanaánt az ő magvának igéri, 2. hogy az ő magvában áld meg minden népeket. Az igéret első részét Péter, a másodikat Pál apostol magyarázza, s mindketten Jézus Krisztus Atyjáról értik. A Krisztus Atyja pedig az egy Isten, tehát róla és nem a háromságról kell értenünk az igéretet, következésképpen Mózes igéit is. Mert — most az ellenkező félre, az Antikrisztus társaira támad a szónok és ad absurdum viszi következtetéseiket, — mert ha a háromságról értjük ez igéket, akkor Krisztusnak három atyja van, az atya Isten, a második személy, a logos és a harmadik személy, a Szentlélek.

Körülbelül ilyen Dávid okoskodása minden beszédében.

Argumentumait majd a bibliából, majd az értelemből veszi; de bárhonnan veszi is, ügyesen használja. Főforrása a biblia,

melyben rendkivül jártas. Ám nem ragaszkodik hozzá mereven, mint fönnebb kifejtettem, de jól esik neki, ha értelme megnyugodhatik benne. Ilyenkor egész lélekkel kiálltja oda hallgatóinak: „Olvasd meg az egész bibliát. Ha egy betüt találsz, hogy Krisztus az ó törvényben könyörgött valamit, bátor megégesd a fejemen". (II. 20.)

Szeret is belőle idézni, úgy hogy beszédeinek egy-egy része valóságos kis chrestomatia. (L. pl. I. 9. végső részét.) Tekintélyekre nem szorúl, legfölebb nagy néha vesz egy-egy mondást Platótól, Erasmustól vagy Melanchtontól. De egy alkalommal, mikor azt magyarázza, hogy Krisztus teremtése az idő teljességében lett, vagyis nem voltaképpen való teremtés, hanem megújitás (II. 26.), szinte örömmel kiált igy fel: „Ne hidd, hogy ime én magyarázom, de a régi doktorok is, Ágoston, Ambrosius, Jeronymus, Hilarius, Chrysostomus igy magyarázták, a mostaniak közül Calvinus stb." Más helyt (II. 5.) pedig Arius mellett Ágostonra, Athanasiusra és Hilariusra hivatkozva hozzá teszi: „Jóllehet ezeknek bizonságát nem követnők, ha az Istennek igéivel együtt nem folyna."

Lehetetlen észre nem vennünk a különbséget Dávid és Meliusék között e ponton is. Azzal a szabad felfogással szemben, mely Dávidot jellemzi, milyen elfogultságot, rövid látást látunk Meliusnál, a ki mereven ragaszkodik Calvinusa tételeihez, vakon esküszik szavaira és gondolkodás nélkül hivatkozik tekintélyére. Érdekes ez azért is, mert a protestantismus egyik legelső alapvonása éppen az értelem fölszabaditása a tekintélyek járma alól. Bizony a százados tekintélyek büszke lerombolóiból a maguk tekintélyeinek bálványozói váltak. Dávid sem magának nem állit ily bálványokat, sem magát nem állitja bálványul hallgatói elé, sőt bizvást hirdeti, hogy ha valaki más jobbat hoz elő, örömest tanul (II. 13.) Legfölebb akkor, mikor már okokkal meggyőzte hallgatóit, emeli fel intő szavát hallgatóihoz: „Ebbe maradj meg, erre nézz, a tévelygő utra ne menj, mert oly veszedelemnek ingoványába esel, hogy ingyen sem mondhatod, hol jársz" (II. 23.). Vagy legfölebb igy int: „Hagyj békét a szofisták sok tévelygő tudományának és érts meg, mint akar a Krisztus benned lakozni az igaz hitnek általa." (II. 22.)

Dávid dialektikájának ereje azonban leginkább kitűnik prédikáczióinak polemikus részeiben. Tanitásának újsága hozta

magával, hogy nem elégedhetett meg csak tétele bebizonyitásával, hanem az ellenkező állitásokat meg is kellett czáfolnia. Művét voltaképpen védőiratúl szánta az „ellenkező fél különféle szidalmai" ellen azok számára, „kiket az Atya az Krisztusnak adott". Czáfolásának nemcsak módjában, hangjában is elüt Meliustól és társaitól. Nem szókkal kardoskodik igaza mellett, hanem okokkal. Ellenfelei egyetlen állitását sem hagyja czáfolatlanúl. Ha egy beszédben nem bir végezni velük, több beszédet szán rá a czáfolásra. Különösen a Krisztusról mondott beszédei között egész sorozatos beszédek vannak. Igy a 8—15. prédicatiókban Krisztus örökkévalóságát czáfolja, a 16—21. prédicatiókban Krisztusról, mint közbenjáróról tanit és igy tovább. Nem riad vissza a hosszabb beszédtől sem, ha végezni akar az ellenkező féllel. Ilyen az I. rész 9.-ik beszéde, melyet valószinűen nem egyszerre mondott el, mert órákig tartott volna, s ilyen a sz. Lélekről valók 7.-e, melyben a legteljesebben fejti ki tanitását. Formája szerint nem is beszéd ez, hanem értekezés. Az ellenfél 18 támaszát hozza fel benne melyekkel azt vitatja, hogy a sz. Lélek a harmadik személy és maga is Isten, s egyenként czáfolja meg őket. Érdekes, hogy czáfolásának minden élét a pápások ellen irányozza és nem a kálvinisták ellen még akkor is, mikor ezek amazokkal közösen vallanak valami tételt. Ennek oka egyrészt a század azon felfogása, hogy a pápa az Antikrisztus, kit minden módon le kell tiporni, másrészt pedig az, hogy Meliusékkal éppen az imént vivott meg nyilvános vitatkozásban, elégnek tartotta tehát, ha egy-két vágást mér csak rájuk e beszédekben. De akárki ellen hadakozik is, hangja a legtöbbször mérsékelt és soha sem durva. Méliust botránkozás nélkül nem lehet olvasnunk; szinte önti az otrombaságokat ellenfeleire. Dávid oly művelt hangon ir, mintha nem is a 16. században irt volna. Tudja, hogy az igazi erő nem a durvaságban rejlik, hanem az értelem fensőbbségében, a tudás mélységében, az igazságban. Nem mondom, hogy egy-egy kiszólást nem találunk nála, de még a legerősebbek is csak ilyenek: „Valaki azt vallja, hogy a test előtt lött volna, az Antikrisztus, az Pápaördög és annak fia". (II. 27.) Meliusról csak ez egy helyt emlékezik (a második ajánlásban): „Bizony ha ezelőtt vala, volt volna, melyért imez názáretbeli Jézus becsületes volt volna, a mint az Antikrisztus tanít, avagy Melius Péter, ki csak

amannak gubája volt volna, mint Matthias királyt az vámos az gubában megfogta". Erősebb még e támadása a főfő scholákra, „kikbe doktorokat, mestereket szentelnek, melyek most viselik az anyaszentegyház nevét, melyet előbb Róma viselt: mert ezek a bölcsességben megbolondultak, az Atyaistent megrútolták, Krisztust és az ő tudományát megvetették, mikor személyben ábrázolták" (II. 24). Még akkor sem hagyja el a higgadt hangot, mikor nyilvánvaló rágalmat kell visszaútasítania, azt, t. i. hogy tanitását a koránból vette, vallása török hit. A rágalomra rá mutatván csak ennyit mond: „Ha az emberek mérges szűből nem szólnának, meglátnák könnyen, micsoda különbség vagyon mi köztünk és a törökök közt, az Úr Isten bocsásson meg nekik. (II. 12.)

Egyébként Dávid jól látja, hogy a mostani tanítók csak azért tusakodnak, „mert az Isten igéje mellől elmentek" (II. 9.); hiszi azonban, hogy megjön az idő, mely megmutatja tanitása igazságát, ha most sokan megbotránkoznak is benne, hogy a régi tévelygő magyarázat mellől elállott. (II. 30.) A sok vetekedéstől nem fél, mert tudja, hogy természetes folyamat a vallás fejlődése és soha sem lesz teljes megegyezés az emberek között, hiszen „ez világ soha egy hiten nem volt, akármint zápolódjék ember abban, soha a test az ő dolga mellől el nem áll, s az emberek inkább szeretik a sötétséget a világosságnál, és ha egyenetlenség nélkül való anyaszentegyházat keresünk, soha meg nem találjuk". (II. 32.)

Mennyire más e felfogása, mint Méliusé, mint egész századáé! A szabadság ihlete mondatta ezt vele, hogy ne csak mint merész újitót csodáljuk, hanem mint olyat is, a ki felül tudott emelkedni százada korlátoltságán. Abban, a mit tanit, erősen hisz anélkül azonban, hogy a természetes fejlődés útját mindörökre lezárná hivei előtt.

Bár Dávidnak prédikáczióival főczélja az volt, hogy tudományát kifejtse, nem feledkezett meg a prédikátor azon kötelességéről sem, hogy erkölcsi tanitásokat adjon. Az erkölcsi czélzat azonban nem nyomúl nála előtérbe. A hit megőrzésére, a könyörgésre azonban sokszor inti hallgatóit; de van bátorsága keményebben is megróni erkölcsi fogyatkozásaikat. Igy tesz például egyik beszédében e kis, szinte korrajznak beváló részben: „Ha igaz keresztyének akarunk lenni, . . . e világnak

az ő gonosz szokásait eltávoztassuk, melyben mi üdőnkben a lakodalmak természetnek romlására és egészségnek gyötrelmére rendeltetnek és a tobzódásnak s torkosságnak vége feneke nincsen oly annyira, hogy az emberek a lakodalmaknak miatta marhájukból önnen magukat kipusztitják, külen külenféle betegségekre az ő testekben okot adnak és eféle haszontalan és heában való költségbe az atyafiúi szeretetet megvonszák: mert a mivel a szegényeket megsegithetnék, azt elköltve minden igazság ellen csalárd kereskedéseknek módját veszik elő, hogy azt, mit elköltöttenek, viszontag begyűjthessék". (I. 11.) Még bátrabban hangzik intése e helyen: „Eszünkbe kellene vennünk magunkat, minden kevélységet le kellene vetnünk, az mi Istenünk szárnya alá kellene futnunk és Krisztusnak jótettét kellene vennünk és Istennek fiaivá való létünket kellene meggondolnunk. Mert rút dolog, mikor nagyságosnak neveznek mondanak és rútságosok, órok vagyunk. Méltó azért megesmernünk a mi nevünknek méltóságát, melyet nekünk adott az Atya Isten, hogy ő fiai vagyunk stb". (II. 28.) Legtöbb erkölcsi tanitást nyujt a sz. Lélekről mondott első hat beszédben. A 6. beszéd éppen teljesen moralizáló beszéd: Ananias bűnét és büntetését mondja el benne s igy végzi: „Szükség azért, hogy minnen magunkat az Istennek hatalmas keze alatt megalázzuk és az ő igéjéhöz engedelmességet mutassunk, a mi büneinket ne fedezzük, sőt inkább ezeket megesmervén, a mi testi erőtelenségünket megsirassuk és arról panaszolkodjunk, hogy az ő segitségét alkalmatos üdőben vehessük és ő általa rettenetes veszedelemtől megótalmaztassunk". Az 5. beszéd befejezésében pedig arra inti hallgatóit, hogy a hitöt és a jó lelkiismeretet megtartsák, s ne szomoritsák meg a bennük lakozó sz. lelket rettenetes és szarvas bűnökkel.

Biztosra vehetjük, hogy beszédeit hallgatói lelki épüléssel hallgatták, ha nem intette is őket egyre a jóra. Az volt a szónoknak is legfőbb vágya, hogy használjon hallgatóinak. De az érdemet nem tulajdonitotta magának, hanem Istennek. Nemcsak szónoki fogás, hanem igazán jellemző ránézve, a mit erre nézve mond: „Ha mit használtam avagy használok az Istennek gyülökezetiben, ez nem enyém, hanem az én Isteneme; ha kedig nem használok (mert esmerem az én gyarló és tudatlan voltomat,) akaratom ellen lött, mert nem magam hasznát, hanem

az Istennek gyülökezetinek épitését akartam keresni. Ám zúgolódjanak, káromoljanak bátor engemet az én ellenségim, az világosságnak Atyja, az mi Krisztusunknak Istene látja és érti minden embernek titkját. Ő leszen itélő biró" (II. ajánlás).

IV.

Hátra van még, hogy Dávid prédikáczióit rhetorikai és stylistikai szempontból vizsgáljuk.

Dávid predikácziói általában igen egyszerü szerkezetüek. Már emlitettem, hogy a scholastikus rendszert az e korbeli prédikácziók is megtartották. Minden megszólitás nélkül az alapigével kezdődött a beszéd. Ez rendesen minden beszédnél másmás volt. Dávidnál azonban megesik, hogy cyclikus beszédeinél többször csak egy alapigét vesz. Ez igéket legszivesebben Pál apostol leveleiből veszi, s csak szükség szerint máshonnan is. Beszédeit nem szánta egyes vasárnapi alkalmakra, azért nem is alkalmaztatta a vasárnapokra választatni szokott bibliai szakaszokhoz, mint még Mélius is tette. Nála nem az alkalomhoz választott alapige szabta meg beszédei tárgyát, hanem alapigéit választotta beszédei tárgyához.

Az alapige után a *Summában* következik egy rövid kifejtés, mely alig több egyszerü körülirásnál. A beszéd tétele nem benne, hanem a *tanuságban* domborodik ki röviden kifejezve és rendesen három részre fölosztva.

Ennyi mindössze Dávid prédikáczióinak bevezetése. Éppen nem dolgozik tehát művészi fogásokkal, de annál világosabban állitja föl tételeit, s ez épen elegendő volt. Ez általános szokásától csak igen kevésszer tér el. Így egyik beszédét (II. 8.) így kezdi: Oratio ad Deum Patrem per Filium és egy kis könyörgést bocsájt előre, hogy Isten a Sátánt vesse lábunk alá, s hogy az ő sz. Fiának országában megépülhessünk és akaratja szerint neki kedves dolgot cselekedhessünk. Ez legművészibb bevezetése. Hiányzik a rendes schéma a II. 11—13. prédikácziókban is, mivel ezekben voltaképpen csak folytatja az előző prédikácziókban felállított tétel fejtegetését.

Legnagyobb gondot vet Dávid természetesen a tárgyalásra, prédikáczióinak derekára. Ezekben fejti ki teljesen tételeit, bizonyitja igazait, czáfolja az ellenkező fél állitásait. A hány tételt állitott fel a bevezetésben, annyi részre osztja a tárgyalást. De

a részek között nincs átmenet, hanem *Az elsőről*, *A másodikról*, *A harmadikról* czimen külön állanak. Természetes, hogy e részek rövidebbek, vagy hosszabbak a tétel természete szerint. Van azonban így is egy pár mintaszerűen arányos beszéde. (I. 5., II. 25., 31. stb.) Feltünően aránytalan az I. 9. beszéde. Gondolatmenete egységes; de igen sokat ölel föl benne a szónok. Beszél ugyanis az egy atya Istenről, az ő fiáról, a megfeszített Jézus Krisztusról, a hitről, mely egyedül vezet az igazulásra; beszél azután arról, hogy a hitet szivvel és szájjal kell vallani, meg az üdvösségről, a lelki békéről és az Istennel való békességről: rendkívül széles körü anyag egy beszédre. Mint már mondtam, nem is hihető, hogy egyszerre mondta volna el. Nem lehetetlen, hogy valami nyomdai tökéletlenség itt zavart okozott s több — valószínüen három — beszédet egybe kapcsolt. Hogy így milyen zavaros, mutatja e vázlat: Három tételt állit föl, s az első kettőt ki is fejti. A második tételt ismét két részre osztja, ennek másodikát ismét kettőre, s úgy fejti ki. Ekkor jön a fölirat: III. prédikáczió s következik ennek két részre osztása és kifejtése, mire azután *A harmadik*-ról felirattal befejezi a főtételt. Ilyen, bár nem ily nagyfokú zavart látunk a II. 6. beszédénél is. Itt ugyanis a befejezés után így folytatja tovább: Esaiás prófétának azon negyvenkilenczedik részéből és a szokásos bevezetés nélkül fejti tovább tárgyát. Ha e zavarokat figyelembe vesszük, a prédikácziók számát hárommal megszaporíthatjuk.

Míg a középkori moralizáló beszédekben nagy szerep jutott a befejezéseknek, — ugyanis ezekben foglaltak helyet a bőséges buzditások, — addig a tételes beszédekben ilyenekre alig van szükség. A 16. század prédikátorai nem forditottak ezekre valami nagy gondot. A legtobbször teljesen is mellőzték. Dávidnál is igen gyakran nincs befejezés. Vagy ha van, a legtöbbször csak egyszerű utalás a következő prédikáczió tárgyára. (II. 10., 13., 29. III. 1. stb.) Néha azonban formális befejezéssel zárja be beszédét. Igy összefoglalja tanitását az atya Istenről mondott utolsó beszédében, befejezve így mintegy az egész részt (I. 13.) Ilyen összefoglalással végződik a II. 26., melylyel egy egész beszédsorozatot fejezett be. Erkölesi feddéssel csak egy prédikáczióját végzi (I. 11.), ezt az imént idéztem is; buzditással csak négy beszédében (I. 4, II. 28, III. 5, 6.) fordul hallgatói-

hoz befejezésképpen. Megható könyörgéssel végzi az I. 5. beszédét, mig a II. 3-at e szép dicséret fejezi be: „Az atya Isten diesértessék az ő áldott szent fiának, a mi Urunk Jézus Krisztusnak általa, hogy jóainak részesülését az ő fiának általa mi bennünk meg akarta tekélleni. Amen". Legszebb talán az I. 9. prédikácziójának befejezése: a hosszadalmas fejtegetés után ez egyszerűségükben szinte fönséges szavakkal búcsuzik hallgatóitól: „Ezek a hitnek igazságának cselekedetei és hasznai, kiknél nagyobbak és feljebb valók nem lehetnek, csakhogy szivünkben helyheztessük és mindennapi életünkben, hitünknek gyakorlásában és könyörgésben megbizonyitsuk, megvetvén ez világnak minden haszontalan gyönyörűségét".

Ehez hasonlatos szép helyek egyebütt is előfordulnak Dávid prédikáczióiban. Nem hajhászta ugyan az előadás szépségeit, de ha önként tolultak eléje, nem vetette meg őket. Nagyobb hatást nem várt tőlük, mint az egyszerű igazságtól, hallgatói sem gyönyörködni akartak beszédében, hanem okulni. A mikor azonban magát a szónokot is áthatja igazságának ereje, belső hevülete beszédén is meglátszik és egyébként szárazon fejtegető előadásmódja neki lendül, nyelve kifejezőbb, élénkebb, fordulatosabb lesz. Ime egy példa: „Ezen ő lelkének általa felindít a könyörgésre, miképpen megigérte, hogy Dávidnak az ő házára kiontja a könyörgésnek és kegyelemnek az ő lelkét. És a lélek tanít minket, mint kelljen könyörögni. Bizonyára méltán mondatnak boldogoknak, kiknek szüvekben az igaz hütnek általa lakozik az üdvösséges jel, mert kifejthetné meg ezt? A bűn-e? Semmikép, mert az életnek lelke ennek az ő hatalmától megmegmentett. Vajjon a halál-e? Mert ennek zálogja élet . . . E világ hát? Nem lehet, mert a Krisztusnak lelke azt megitéli és elkárhoztatja. Az ördög árthat-e? Nincsen hatalma, mert minden társaival egyetemben megöletik, miképpen Esaiás jövendölte, hogy az istentelent az ő szájának lelkével megöli." (II. 3.) „Micsoda Isten ellen való káromlás az, — kérdi más helyen szónoki fordulattal — hogy teljes Istenedet nem akarod esmerni, sőt inkább megveted és az Istentűl adatott világosságot nem akarod látni." (II. 17.) Milyen költői ime e helye: „Az Istennek igéje eleven és oly fegyver, ki behat a mi szivünk belső részeire; meghalhatatlan mag, kivel mi ujjonnan születtetünk mind a jövendő örök életre, mind e jelen valóra, hogy abban kegyesen éljünk."

Sokszor élénkiti Dávid az előadást egy-egy találó hasonlattal is. Rendkivül találó hasonlatot használ pl., mikor az állhatatosságról beszélve, ezeket mondja: „Az hadnagy a seregben kit hova állat, vagy strázsára, vagy álló seregbe, egyebet nem mér mivelni feje, jószága és tisztessége vesztése alatt, hanem rendet kell állani: azonképen az Isten tökélletes állhatatosságot kiván az ő fiaitól." (I. 4.) Képzelhetjük, minő hatása volt e hasonlatnak abban az időben, midőn folytonos harczokban telt úgyszólván mindenki élete. Hasonlatai tárgyát mindig a legközelebb eső dolgokról veszi, hogy ne annyira díszül szolgáljanak, mint inkább felvilágositóúl. Ime: „Miképp a szőllővesszők életet vesznek és zsirt a szőlőtőből, azonképpen a hívek úgy mint tagok, életet vesznek a Krisztustól, az ő fejöktől, és miképpen az ajtó arra való, hogy ember általa bemenjen a házba, azonképpen a Krisztus által mehetünk be az Istennek országába; miképpen a kenyér erősiti és táplálja a testet, azonképpen a Krisztus a mi lelkünknek kenyere és élete; miképpen a bárány rendeltetett volt áldozatra, azonképpen a Krisztus egyszer áldoztatott meg érettünk." (II. 6.)

Szépek Dávid prédikáczióiban azok a helyek is, melyekben párhuzamot von, vagy ellentételt fejteget. A szónoki stylusnak nem utolsó ékességei ezek, kivált ha nem henye szószaporitások. Igy igen találó az a párhuzam, melyet a törvény és az evangélium között von. Ezt igy végzi: „A törvény vala a jövendő jóknak árnyéka; az evangélium kedig a meg adatott jelenvalóknak világossága. A törvény különbözteti vala meg a környülmetélt zsidókat a körülmetéletlen pogányoktól; az evangelium kedig összeszerkeszteti és mindenféle nemzeteket egyesiti stb." (I. 9.) Azt bizonyitva, hogy a világi emberek, a kik mindenestül e világnak adták magukat, az Istennek lelkét nem ismerik és nem veszik, ez ellentétekkel magyarázza: „Az Istennek lelke mennyei, az ő természetük kedig földi és testi, amaz szent és tiszta, emez kedig szentelen és tisztátlan; amaz az igazmondásnak lelke, emez kedig a hazugságnak és csalárdságban, képmutatásban gyönyörködik." (III. 5.)

Dávid Ferencz prédikáczióinak nyelve általában elég kifejező. Még nem elég simulékony ugyan, egy kissé még erőltetve hajlik a sokszor subtilis theologiai kifejezésekre; de már teljesen ki tudja fejezni, a mit akar. Elég gazdag is ez a nyelv: sem egy-egy

fogalom tulságos körülírására, sem idegen szóra nincs szüksége. A szónok azonban, bár gyakorlott iró, nem azok közül való, a ki szeges gonddal törődjék nyelvével. Ideje sem igen van erre. Erről aztán egy-egy zavarosan megszerkesztett mondata is tanúskodik. A stylusnak olyatén virágait bizony nem találjuk nála, melyekben Melius annyira dúskál, olyatén szemen szedett magyaros kifejezéseket, melyek nyerseségükben inkább vadhajtások, mint virágok. Idegenszerűsége legjobban azon látszik meg, hogy a tárgyas ragozást gyakran elvéti. Ilyenkor aztán igy ir: Mind az igiket rendszerint meg akarok rostálnom (I. 8.) Vagy: „No röviden előszámlálok, mint egy táblában ezeket," (II. 12.) Néha szórendi hibával is tetézi e fogyatkozását: „Szent János vállástételét és bizonyságot, melyet első részében evangéliumának megirt az mi urunk Jézus Krisztus felől, akarok magyarázni." (I. 8.)

Latinosság is bőven akad nála, mint korában mindenkinél.

Mindez azonban alig von le valamit is érdeméből: ő századának legtypikusabb prédikátora. Mint ilyennek hatása nagy is volt utódaira. Prédikácziói ugyan nem értek második kiadást; de főképpen tartalmi kiválóságukat ennél jobban bizonyitja az az üldözés, mely az orthodoxia részéről kijutott azoknak.[1]

[1] Dávid prédikácziói 9 példában jutottak el ránk. Ezekből 5 teljes, 1 kiegészitett és 3 csonka. L. *Szabó* Károly. RMK, I. 38.

DR. KISS ERNŐ.

Az ima ereje.

A tengerek mélysége nem rejt annyi drága kincset magában, mint a mennyi titok az emberi kebelben van fölhalmozódva. Az ember magában véve egy kis világ. És éppen úgy állunk az ember lelki világával, mint a külső természeti világgal. Hány száz meg száz gondolkozó elme kutatta és kereste a külső világban a magasság és mélység határain belül a megszámlálhatatlan titkok kulcsait. Mégis ma a tudományok előre haladottságának e korában is csaknem naponként újabb talányra bukkanunk, a melylyel szemben tehetetlenül áll az elme. Így vagyunk az ember lelki világával is. Az a sok próféta, apostol, bölcsész és a többi lélekbúvár . . . mind a mi lelki világunknak egy-egy titkát akarta megfejteni és mégis ma a megfejthetetlen kérdések özöne tolul elénkbe, ha az emberek lelki világáról gondolkozunk. Sőt egy jeles magyar író szerint: az éjszaki fény ragyogása, a hulló csillagok bujdosása, a nehézkedés törvényének csodálatos működése, mind egyszerü jelenség az emberi lélek rejtelmeinek gazdagsága mellett. Honnan vannak a különböző érzelmek keblünkben? Miért érzünk ellenszenvet az egyik ember iránt, s miért rokonszenvezünk a másikkal? Miért telik meg a lelkünk most szeretettel, majd pedig gyülölettel? A kétség és a remény, a lemondás és a nagyravágyás miképpen keletkezik bennünk? Mi a vágyaknak a forrása és mi a különböző cselekedeteknek a rugója? Honnan van ma a léleknek vidám derüje, s miért borul be holnap a láthatára? Az öröm és a bánat mint a felhő és a napsugár, miért üzik folyton egyik a mást? Honnan van a lelki nyugalom és mi okozza a kebel viharát? Mi a boldogság alapja és mi okozza a boldogtalanságot? Min épül a hit és bizalom, s mi rendíti meg ennek az alapját? Olyan kérdések ezek, a melyekre a hány ember, annyi feleletet kellene adnunk; de akárhányszor maga az ember sem tudna számot adni a tulajdon érzelmeiről. Nem is kötelezhető erre senki. Az érzelmek

isteni jogon, az egyénnek elidegenithetetlen sajátjai. Elvehetik vagyonomat, megfoszthatnak szabadságomtól, de az igazság szeretetét, vagy zsarnokaim gyülöletét nem irthatják ki keblemből. Avagy hol van az az erő és hatalom, mely az anyai szeretet folyását megállítsa?

E szerint tehát az emberi érzelmekkel szemben egészen tehetetlenül állanánk? Összedugott kézzel kellene néznünk a mint azoknak megáradt folyama magával sodor minden társadalmi rendet, minden isteni törvényt és emberi intézményt? Nem! Úgy vagyunk mi az emberi érzelmekkel szemben, mint az orvos a betegséggel. Az orvosnak nincs ereje ahoz, hogy a fájdalmat kiparancsolja a beteg testből, de igen is különbnél különféle eszközök állanak rendelkezésére abból a czélból, hogy a betegség lefolyását szabályozza, annak elfajulása ellen védekezzék s a belőle származható veszélyeknek elejét vegye. Így az érzelmeknek, ha föltétlen urai nem lehetünk és nem is szabad lennünk; de azoknak veszélyes elfajulása és káros kinövései ellen védekezhetünk. Itt nyilik tágas tér a szülői és nevelői munkának s általában minden olyan törekvésnek, mely az emberiség lelki vezetését tűzte ki czélul.

Az imádság is az embernek egy lelki ténye. Forrása érzelmeinknek egyik legnemesebbike: a hit és bizalom. A milyen a hitünk, olyan imádságunk is és a kiben bizunk, ahoz intézzük imáinkat. Mivel e szerint az ima a hit és bizalom érzelmének a gyümölcse, ezért némelyek azt mondják, hogy azt egészen az érzelmeknek kell átengedni, hogy fölötte elmélkedni, gondolkodni, vagy éppen kritikát mondani nem tanácsos, mert olyan az ima, mint a virágházi növény, mely elhervad a kritika napjától. Ez állitás alaptalan voltát teljesen megczáfolta a történelem. Avagy ártott-e valamit a mi vallásosságunknak az, hogy a protestantismus a vallás templomaiba bevezette a világosságot, s azokból sok olyan dolgot kiköltöztetett, a mi tetszhetett az érzelmeknek, de az ész kritikáját ki nem állotta? Nem tudunk-e mi imádkozni azért, mert közbenjáró szentekben nem bizunk, s hitünk teljes erejével csak az Istenhez ragaszkodunk? Kevesebb vallási tartalom volna a mi imádságunkban azért, mert szakitva a mult téves hagyományaival, imáinkat a modern kor gondolkozásának a keretébe beleilleszteni törekszünk? Nem hogy ártana a világosság és tisztaság az imádságnak, hanem

azt hatékonyabbá — s hitünk szerint — Isten előtt kedvesebbé, s az emberre nézve megnyugtatóbbá teszi. Nem csak jogunk, hanem kötelességünk is tehát az ima fogalmát megtisztitani minden homálytól és folttól, hogy lelkünknek ez a régi kipróbált fegyvere annál biztosabb védelmünk lehessen az élet nehéz megpróbáltatásai közben. Különben e tekintetben nem kisebb példaadónk van, mint maga Jézus, ki nemcsak hogy foglalkozott az ima kérdésével, alaposan megváltoztatva a régi elavult imafogalmat, hanem az érzelmek kalandozásának megakadályozása czéljából egy szép imaformát is adott az úri imában.

De még egy más szempont is vezérel engem, a midőn az imádságot teszem elmélkedésem tárgyává. Alig hiszem, hogy megfelelőbb kapcsot találnánk az emberek összeköttetésére, mint az imádság vágya, az imádság szükségességének az érzése. Meg van ez a katholikus, a református, a lutheránus, vagy az unitárius ember lelkében. Feltalálható a Mózes, Mohamed, Buddha, Confucius vagy a Zoroaster követőinek a szívében. Igaz, hogy a mennyire egyek a közös vágyban, a közös szükség érzésében, éppen anynyira szétszóródnak annak külső kifejezése által. Az egyik térdelve, a másik összekulcsolt kézzel, az egyik a nap, a másik a szent város felé fordulva, az egyik az eget, a másik a földet nézve imádkozik. Azonban — szerintem — mindezek külső, lényegtelen dolgok, a melyek magára az életre s az élet cselekedeteire kihatással nincsenek. Bármiként is végezze valaki az imádkozást, én benne az istenországának egy polgárát látom és tisztelem, s teljesen egynek érzem magamat vele az imádkozás vágyában.

Azonban van egy lényegbevágó nagy kérdés, a mi már az imádkozó embereket is elválasztja egymástól és a mely kérdés következményeivel mélyen belenyul a gyakorlati életbe, sőt az emberek erkölcsébe is. Minő ereje van a mi imádkozásunknak? Miféle hatást vagy eredményt várhatunk imánk után? Ez az a kérdés, mely az imádkozó embereket elválasztja egyik a másiktól. Nagyjában az emberek három csoportját különböztetjük meg, a mint a feltett kérdésre feleletet adnak. Az egyik csoportban vannak azok, a kik az imának igen nagy erőt tulajdonitanak, a melylyel az egyáltalában nem bir. A másik oldalon vannak azok, a kik ellentétben az előbbiekkel, semmi erőt nem tulajdonitanak az imádkozásnak. És végül a harmadik csoportban

azok vannak, a kik az imát illetőleg keresztényi alapon, Jézusi álláspönton vannak. Megjegyzem, hogy ez a három csoport nem felekezeti jelleg, nem vallási hovatartozandóság szerint alakul ki. Mindenik csoportban vannak talán a világ minden vallásából és felekezetéből. És ha mi jelenleg egy rövid körutat teszünk az emlitett három csoport között, nem azért teszük, hogy egyik, vagy másik imádkozási módját kigunyoljuk. Czélunk csupán az, hogy az imádkozás szentségét és tisztaságát megoltalmazzuk, s a mennyiben lehetséges, a Jézusi alapon legalább az imádkozásban egyesüljünk.

Kik is hát azok, a kik igen nagy erőt tulajdonitanak az imának? Első sorban azok, a kik *csodát* várnak attól. Mi a csoda? Sok csodálatos dolog van a nap alatt. Csodálatos egy fűszálnak, vagy egy virágnak az élete és fejlődése. Csodálatos, hogy az anyaföld a létnek millió meg millió alakjait, megszámlálhatlan változatban miképpen hozza létre. Csodálatos az embernek lélek és érzelem világa. Csodálatos az édes anyai szeretetnek kimondhatatlan nagy ereje, mely a gyönge nőt a veszély és szükség idején elszánt hőssé magasztositja. De az, a mi előttünk csodálatos, mert véges eszünkkel utól nem érhetjük, értelmünkkel ki nem magyarázhatjuk: theologiai értelemben véve még nem csoda. Hiszen ha az volna, akkor mi is hinnénk a csodákban. Igen, de csoda alatt általában Istennek a világ és a természet törvényeivel ellentétes müködését értik. E szerint Isten a világon kivül valahol gyönyörködik ennek gépezete forgásában; de időnként közbe nyul, hogy a gépezetnek egyik, vagy másik részét megállítsa, vagy pedig müködését elősegitse. Így történik a csoda. Pl. a tűznek az a törvénye, hogy éget, perzsel; de egy külső erő közbenyulása megsemmisitheti ezt a tulajdonságát, úgy, hogy az ember minden bántódás nélkül nyugodtan sétálhat a fölcsapó lángok között. Azoknak a bacillusoknak, melyek a tüdőt megtámadják, az a természeti sajátságuk van, hogy elképzelhetetlen módon szaporodva, fölemésztik az egész tüdőt, s okozóivá lesznek az úgynevezett tüdővésznek. De azok szerint, a kik hisznek a csodákban, minden külső természeti ellensulyozás nélkül egy láthatatlan kéz megfoszthatja azokat a bacillusokat az emlitett tulajdonságuktól. A természet törvénye szerint a halott test porrá lesz, de a csodahivők szerint valamely külső parancsszóra ismét életet terhet

bele. Ilyenek a csodák. A kik hisznek benne, azok föltételezik, hogy Isten önmagával ellentétbe jöhet, s az egyszer megalkotott törvényekkel ellenkezőt cselekszik. Még egy egyszerü földi törvényhozásról sem szabad ilyet föltételeznünk. Mennyivel kevésbé szabad a világ örök törvényadójáról. Mennél inkább behatol a tudomány a természet titkaiba: annál inkább megállapitja, hogy az Isten hatalma a legpontosabb törvényszerüségen alapszik, s hogy az ő nagy birodalmában minden akaratnak meg van a maga természetes oka. S csodálatos, hogy még a fölvilágosodás mai korában is sokan vannak, a kik nem számolva a tudomány határozott bizonyitékaival, azt várják, hogy imájuk nyomában csoda történjék. Ezek azok, a kik igen nagy erőt tulajdonitanak az imának.

De azok is, a kik azt hiszik, hogy imájuk által a világ és természet egységét fölbonthatják. Az úgynevezett polytheismus, vagy a sok istenimádás korában megbocsátható volt az, ha valaki azt várta, hogy az ő külön Istene egyéni, s akár hányszor önző czélokat szolgáljon. Megengedhető volt az, hogy két szomszéd közül az egyik esőt kérjen akkor, a mikor a másik éppen napfényért és melegért imádkozott. Sőt még azon sem csodálkozhatunk, hogy akárhány ember otthagyta régi istenét, mivel nem elég hiven szolgálta az ő egyéni érdekeit. De annál megfoghatatlanabb, hogy ma, a midőn az egy Istenség hitének dicső magaslatára eljutottunk, a mikor tudjuk, hogy a természet jelenségei bármilyen különböző alakokat mutatnak; de azért teljes összhangban állva egy közös nagy czélt szolgálnak; a a midőn tudjuk, hogy az egy Isten mindeneknek atyjuk, ki felhozza napját jókra és rosszakra, s esőt ad az igazak és hamisak földjére: mondom, ma annál megfoghatatlanabb, hogy akadnak sokan, a kik abban a hitben vannak, hogy a mindenek közös atyja, a világ szépséges harmoniájának a megzavarásával az ők imádságukra önző czéljaik szolgálatába áll, s talán a mások megrontásával egyéni érdekeiket mozditja elő. Sokan vannak ilyenek, a kik azért imádkoznak, hogy Istent önzésük szolgai eszközévé tegyék. Ezek semmivel sem elébbvalók a kuruzslók és varázslóknál s ott állnak abban a csoportban, a hol az imának igen nagy erőt tulajdonitnak.

Hasonlók ezekhez azok, a kik azért imádkoznak, hogy az Isten akaratát megváltoztassák. Az Isten akarata az ő törvényei-

ben van letéve. Ezek a törvények kétfélék, u. m. természeti és erkölcsi törvények. A milyen lehetetlen a csoda, olyan lehetetlen az isteni akaratnak a megváltoztatása. Józan észszel alig is lehet föltenni, hogy Isten az ő akaratát az emberek kénye és kedve szerint változtatná. Hiszen az ember azt nem tudja, hogy mi szolgál javára. S akárhányszor, ha az isteni akarat a mi kivánságunk szerint módosulna: a legnagyobb romlást és csapást zúditanák a mi nyakunkba. Az Isten pedig sokkal jobb, mint hogy minden kivánságunkat teljesitené. A mint ő maga örök és változhatatlan: úgy örök és változhatatlan az ő akarata, úgy a természeti, mint az erkölcsi világban. És azt az isteni akaratot sem a panasz és zúgolódás áradatával, sem a reggeli, déli és estvéli bőbeszédü imádkozással útjában föltartóztatni nem lehet. A ki mégis ebben a hitben volna, az ismét igen nagy erőt tulajdonit az imádkozásnak.

De hát vannak-e általában ilyenek, a kik túl sokat várnak az ima hatásától? Senki szívébe be nem láthatunk, de a cselekedetek tükörei a szívnek. A mig látom, hogy az emberek pusztán az ima ereje által, munka nélkül meggazdagodni, küzdelem nélkül győzelmi babért aratni, törekvés és szorgalom nélkül előre törni, érdem nélkül jutalmat kapni, igazság nélkül boldogulni, természetes orvosi eszközök nélkül meggyógyulni, hit és jó cselekedetek nélkül a menyországba jutni akarnak: addig igenis hangoztatom, hogy az emberiség egy jó nagy része igen nagy erőt tulajdonit az imának, a melylyel az egyáltalában nem bír.

Általánosan elfogadott történelmi és lelki igazság az, hogy actio reactiót szül. Ha vannak olyanok, a kik egyik oldalon szélsőségbe mennek: azonnal megteremtik a másik oldalu szélsőséget. A vakbuzgókkal szemben teljesen jogosult a hitetlenek álláspontja. Így azokkal szemben, a kik igen nagy erőt tulajdonitanak az imának, állanak azok, a kik annak éppen semmi erőt nem tulajdonitnak. Ezek így gondolkoznak: Az imával Istenre hatni nem lehet. Bármennyit is imádkozik az emberiség, azért minden úgy történik, a mint az Isten akarja. Az ima csodát nem teremthet, sem az erkölcsi, sem a természeti törvények folyásában változást elő nem idézhet. Így hát mire való az imádkozás? És ők ha imádkoznak is, azt vagy puszta megszokásból, vagy azért teszik, mert másokat is imádkozni látnak,

de semmi fontosságot sem tulajdonitanak az imádkozásnak. Ezek jelzik a másik oldalon a szélsőségi álláspontot.

Mint olyan sok kérdésben a világon, úgy e tekintetben is a kettő között van az igazság. A kettő között van ugyanis a Jézusi, vagy a valódi keresztény álláspont. E szerint az imának semmi távolabbi czélja nincs. A mint Nagy Gusztáv mondja: „Önkénytelen nyilatkozata a vallásos érzelemnek." „Mint az öröm érzetének a mosoly, a dal, mint a fájdalom érzetének a könny, a jaj, mint a vágyónak a sóhaj, mint a szeretetnek az ölelés, a csók." „A mint van hamis mosoly, hamis könny és áruló csók, úgy van hamis ima is, a mely nem a szívből önkénytelenül jön, hanem valamely czélból mondatik." „A Jézus szerinti ima nem a rabszolga könyörgése a hatalmas Úr előtt, kitől csak sok szép szóval, sokszoros kéréssel reményl valamit . . . hanem a fiu bizalma az iránt, ki nem várja hogy kérjünk, de úgy is ad, mert jobban tudja mire van szükségünk, mint önmagunk." A keresztény ima „nem cselekvény, hanem érzelmi tény." „Nem zörgetés a becsukott kapun, nem zaklatás, alkalmatlankodás, tolakodás, mely azt hiszi, hogy sok kérés és zörgetés után nyitják meg az ajtót, hanem a bizó szív feltárulása, mely óvakodik olyat kérni, a mi ellenkezik az Isten akaratával, s mindig azzal végzi imáját: „ne úgy legyen a mint én, hanem a mint te akarod." (Nagy Gusztáv: Jézus imája.)

De hát e szerint semmi látható hatása, vagy eredménye nem volna a keresztényi imának? Az Istenre nézve nincs; de annál több az emberre nézve. Mindenek előtt kiragadja az embert a saját érdekeinek, önzésének szűk korlátai közül, s megtanitja megnyugodni az Isten változhatatlan akaratán. Az örömben alázatosságra tanit, a balsors napjaiban pedig a béke angyalát szállitja szivünkbe. Távol tart a tilalmas utaktól, s megerősit az igazság harczaiban. Az által pedig, hogy czéljainkat és reményeinket naponként imába foglalva, azokról elmélkedünk, gondolkozunk: komolyabbá és kitartóbbakká teszen, s még világi dolgainkban is előbbre haladni segit. Igen! az ima sikereinknek egyik hathatós eszköze.

Nincs tehát senki, a ki nélkülözhetné a Jézus szerinti imában rejlő nagy erőt. Azért ilyen értelemben imádkozzék a bánatos és az örvendező, a boldog és a boldogtalan; mert mindenik érteni fogja az imádság erejét.

VÁRI ALBERT.

Tanárbeiktatás.*

I. Kozma Ferencz felügyelőgondnok megnyitó beszéde.

Tisztelt Közönség! Egy szép szokásnak hódolunk, midőn főgymnasiumunk hivására összejöttünk, hogy egy ifju tanár beiktatása ünnepélyén tanuságot tegyünk arról a nagyrabecsülésről, a melylyel a társadalomnak az iskola munkássága iránt viseltetnie kell. Mert bármilyen hangossá is lett az a kritika, a melyet ma az iskolai nevelés és oktatás fölött gyakorolnak, magát az iskolát mégis az emberiség leghasznosabb és nélkülözhetetlen intézményének tekintjük. Azt mutatja az a fokozott törekvés is, a mely annak külső és belső szervezete tökélyesítésére irányul — s a miben a haladás kétségbevonhatlanúl szembetünő.

Nem is hallszott — tudtom szerint — még hang, a mely az iskolát eltörölni vagy annak helyébe egyebet állítani tanácsolta volna.

Egyes ténykedéseit reformálni, azt azonban nem épen indokolatlanul halljuk. Egyesek és társas-körök, egyházi és polgári hatóságok már évszázak óta foglalkoznak is azzal. S hogy a társadalom és állami élet fejlődése a hozzásimulást e téren is szükségessé teszi, az kétségtelen. Székfoglaló értekezésének cziméből következtetve — valószínűen e felfogást osztja ifju tanár barátunk is, a kihez midőn ez intézet elöljárósága nevében üdvözletet intézek, elképzelem azokat a komoly érzelmeket, a melyek lelkét e pillanatban betöltik.

Arra szánni életét, hogy istenadta tehetségének, kiművelt képességeinek és erkölcsi egyéniségének teljes tartalmát ifjuságunk nevelésének és oktatásának szentelje, hogy a fejlődésben levő gyermekifjúság jó és rosz tulajdonságainak, korlátoltabb vagy nyiltabb szellemi erőinek, nemes becsvágytól sarkalt vagy lomhaságra hajló szorgalmának mindig mértéket tartó bölcs birája és atyai irányitója legyen, hogy annak tudásvágyát nap-nap után fokozza és kielégitse, keze alatt a jóban és szépben gyarapodni lássa, hogy a szellemi munkát jó módszerével könnyűvé, a nevelést az illem- és vallásos erkölcsi törvények magasra helyezésével és saját egyéniségében megtestesitett

* A kolozsvári collegiumban 1907. márc. 23-án.

példaadásával vonzóvá és hatályossá tegye, hogy önmaga kötelességeinek, tetteinek és szándékainak szigoru, növendékeinek igazságos és méltányos birája legyen s az azokat befolyásoló összes körűlményeket megismerni, a kedvezőket fokozni, a kedvezőtleneket ellensulyozni igyekezzék, hogy még pihenő és üdülésre szánt óráiban is hivatásának magasztossága lebegjen szeme előtt s annak érdekében kényelmét és nyugalmát is feláldozni mindig kész legyen s munkakedvét és annak fokozását ne a jutalom nagyságával, hanem lelkiismeretének szavával tegye mérlegbe, hogy még magán és polgári élete is követésre méltó például állhasson az ifjuság előtt, a mely nemcsak tanul és engedelmeskedik, hanem figyel, fürkész és itélkezik, a mi alól magunkat kivonni nem áll hatalmunkban, de nem is áll jól felfogott érdekünkben, s mind e sokféle tekintet és jogosan támasztható igény következtében az *én* megszünjék magában és magáért létezni, hanem emberi, vallási és hazafiui eszményekbe oldódva fel, a jó ügy mindenütt nyomát és hatását érezze.

A ki a tanári pályára lép, körülbelől erre szánja életét. S lelkében ilyen tanáreszményt állitva fel és követve, áldása lesz az intézetnek, a melyben működik, büszkesége elöljáróinak, a kik bizalmukat beléhelyezték és atyai barátja az ifjuságnak, a mely majd poraiban is áldani fogja emlékét.

E szép, e nemes hivatás küszobén látjuk állni Márkos Albert ifju tanárunkat, a ki abban a mértékben láthat maga előtt egy szép jövőt feltárulni, a mily mértékben töltötte be lelkét a hivatás érzete. Adja a gondviselés, hogy ő pályáját és mi benne a tanárt szerencsésen választottuk legyen.

S midőn ennek reményében őt bizalommal köszöntöm s működésére Isten áldását kérem, beiktató ünnepélyünket ezzel megnyitom s székfoglaló értekezésének előadására felkérem.

II. Márkos Albert tanár székfoglalója.

Non scholae, sed vitae . . .

„Rég, hogy kolégyomba jársz, prédikálj immár egyet hadd lássuk, mit tudsz", ilyen formán szokták rendszerint fogadni a hivő atyafiak a falujába vakácziózni térő diákot. És a ipák — mit tegyen? - eléáll s szónokol több-kevesebb ügyességgel. De soha sem annyira ügyetlen, hogy kollégiumi tudományát megmutatni akarván, a szószékből a másodfokú egyenletről, a szabad esésről avagy más efféléről próbálna beszélni. Én is, a mikor ide s tova kilencz esztendei munkálkodásom után a régi jó uzus szava rám parancsol: „Prédikálj egyet, hadd lássuk, mit tudsz", nem akarok ama diáknál élhetetlenebbnek látszani. Hogy mit tudok, arról rég számot kellett adnom erre hivatott forum előtt. S ha azóta a tudomány egén újabb csilla-

got sikerült volna is felfedeznem, módomban volna vele máshol dicsekednem el. Hogy itt ideig-óráig pislákoltassam, minek azért e derüs társaságra az unalom komor éjjelét vonnom? Ki kell azonban illő szerénységgel jelentenem, hogy csillagvizsgálásaim (már legalább a tudomány egén!) mind ez ideig eredménytelenek valának; így hát minden egyes hallgatóm már jó előre megnyugodhatik, nem leszek olyan ember, a ki Horatius szerint „. . . quem semel arripuit, tenet, occiditque legendo . . .“ (akit egyszer nyakon csipett, azt fogva tartja s meggyilkolja az olvasással). Ha a dolgot tudományos szempontból így elintéztük, nem is olyan nehéz e prédikáczióhoz textust találni. Nézzünk csak egy kicsit figyelmesen körül az iskolai életben, s százával bukkanunk kérdésekre, amiket minden tudományos apparatus nélkül, józan laikus észszel meghányhatunk-vethetünk s miknek, ha nem egyéb, már megbolygatása is nem lesz éppen haszon nélkül való.

Ha valamely kérdés fontosságát sokat pengetett voltából itéljük meg, akkor bizonyára a legfontosabb kérdések egyike: miként neveljen az életre az iskola. Hiszen fölöttes hatóságunk leirataiban, hivatalos utasitásokban is számtalanszor hallhattuk: vigyázzanak a tanárok, ne csak tanítsanak, neveljenek is. Magánbeszélgetéseinkben is hányszor találkozunk efféle beszéddel. Hiszen azt meg kell adni, jól tanitanak, csak egy baj van: nem nevelnek. Az ilyes, szép hegedüszóban elzengett kritikából, ha elvesszük a köteles udvariasság szabta melódiát, a csupaszon maradt szöveg körülbelül ilyenformán hangzik: „Hiszen azt be kell látnunk, elég buzgón igyekeztek teletömni a diák fejét mindenféle tudománnyal, de azzal, hogy a kezetek alól kikerülő ifjú az életben, mint ember a helyét megállhassa, hogy ott boldogulhasson, azzal édes keveset törődtök“. Súlyos, igen súlyos vád ez mélyen tisztelt közönség; érdemes neki néhány perczet szentelnünk. Mielőtt azonban e váddal foglalkoznánk, mint Byron mondaná „let us begin with the beginning“ kezdjük a kezdet kezdetén s jőjjünk tisztába azzal, mi legyen a czélja ennek az életrevaló nevelésnek. Mi legyen az a suprema lex, a mit követhet a tanár, ha hébe-korba rá akarja adni a fejét, hogy úgy elvétve a sok *a+b acc. c. inf.* s más ilyen dicséretes dolgok között *neveljen* is. Milyen direktivákat követtünk ebben a nevelésben? Ha minden paedagogiai társulat nem követelné is, szinte magától hangzik a felelet: „Legyen a nevelés mindenek felett nemzeti“. Ki merné tagadni a nemzeti nevelés fontosságát? Lehet-e magasztosabb ideálja valamely tanitónak, minthogy a keze alól kikerült ifjak nemzetüknek hű fiai legyenek s tetteikben, viseletükben a sajátos nemzeti karakter kidomborodjék? Csak melyek ezek a speciális nemzeti tulajdonságok? Ha csak felnyitjuk Dr. Imre Sándornak e tárgyban írt, beható tanulmányon alapuló értékes székfoglaló

munkácskáját, már meggyőződhetünk, hogy a sajátságos magyar erényeknek és bűnöknek (mert sajnos, ilyenek is vannak) még a meghatározásától is beláthatatlan messzeségben vagyunk. A mig pedig ezzel tisztában nem leszünk, addig czéltudatos nemzeti nevelésről nem beszélhetünk. Addig meg kell elégednünk azzal, ha egy-egy nagy magyarnak, egy Széchenyinek, egy Deáknak megismertetésével követésre méltó ideált állitunk a fiu elébe s ha e nép multjának feltárásával, a magyar föld leirásával őket örökre e néphez, e földhez lánczolni törekszünk. Ez különben nem nehéz munka, hisz ez intézet növendékeit a hazafiságra tanitni soha se kellett. E szerint nemzeti nevelés főczélunk nem lehet. Mi legyen hát?

Ha egyházi ember utasit bennünket, hogy neveljünk is, akkor azon utasitáson bizonyára első sorban ezt kell értenünk: „Neveljetek jó unitáriusokat, kik mint az elődök, e kis egyházért munkálni, áldozni tudjanak s az unitárius nevet az egész magyarság előtt tiszteltté, becsültté tegyék". Azt tán nem kell bizonyitgatnunk, hogy mindnyájunk hő ohajtása, vajha az új nemzedékből is olyan férfiak válnának ki, mint a kiknek érdemes arczájuk e termet ékesitik. Csakhogy milyen eszközökkel neveljünk erős unitáriusokat? Tartsunk szónoklatot a fiuknak az unitárius nagy férfiakról? Olvassunk föl fejezeteket e sokat hányt-vetett egyház sotét lapjairól? Hiszen tegye meg ezt a vallástanitó. Szónokolni azonban ő se nagyon szónokoljon. A mai realis gondolkodású világban mintha kezdené a szó is elveszíteni régi hatalmát — még Magyarországon is! Valahogy kezdünk okosodni, s tényekre, nem oráczziókra vágyunk. Bárminként is álljon a dolog, merem állitani, hogy senki haszontalanabb munkát nem végez, mint a ki diáknak szónokol s sejtelmed sincs a kollegium psychologiájáról, ha a diák-had éljenzése dikczióra csábit. Találhat s találjon is a vallástanár más módot arra, hogy az unitárius érzést éleszsze a növendékekben. De mit tegyen a latintanár?[1] S mit tegyen főképpen a mi intézetünkben? Ő neki csak Pál apostol utasitásához kell szabnia magát. S valóban nem tanitónak való az, a ki növendékei közt más különbséget is tud tenni, mint a mit a fiu szorgalma és magaviselete parancsol. Bizonyára a mi viszonyainkkal ismeretlen tanitó megmosolyogja e szélmalom harczot, mit egy paedagogiai „non sense" el szemben folytatok, de én, s velem együtt, úgy hiszem, többi kartársaim is, érezzük e kijentés fontosságát és szükségességét. Hála nagy nevű jóltevőinknek, módunkban van az arra érdemes unitárius fiukat segitni anyagilag s ez úton gondoskodunk hálás generáczió neveléséről. Mert hálás szokott lenni szülője iránt az a fiú, a kire gyermek-

[1] Egyebek közt tényt, jó példát a hitbuzgóságra! Ettől nincs elzárva a latin tanára se.
Szerk.

korában minden körülmények között a szigorú, a következetes igazság törvényét szabták; hálás lehet az is, a kire tán nem egyszer sulyosabban nehezült az atyai fegyelmező kéz, mint érdemelte volna: háládatlan csak az tud, az szokott lenni, a kinek valaha érdemén fölűl kedveztek.

No de csak azt akartam mindebből kihozni, hogy a tanárnak az egyházias nevelés sem lehet a czélja. Mi legyen tehát? „Müvelt emberek nevelése" feleli felekezet és rangkülönbség nélkül a társadalom minden embere. Nagyon helyes! Neveljünk müvelt ifjakat! Csakhogy itt megint az a gonosz kérdés csintalankodik előnkbe, hogy kicsoda hát a müvelt ember. „A ki kifogástalanul tud meghajolni, a ki bemutatkozáskor nem nyujtja előre a kezét, a ki nem ül a háziaszszony jelenlétében a diványra, a ki szellemesen el tud csevegni a napi eseményekről stb." feleli a nagyvilági dáma. „A kinek tiszta a gallérja" mondja diplomatikus komolysággal a kivasalt államférfi. Csakhogy ha ilyen irányban akarnánk nevelni, tánez- és illemtanár kollégánkkal kerülnénk összekülönbözésbe határsértés miatt. (Arról nem is szólok, hogy a modern követelményeknek megfelelő szemléltetés czéljából diványra, ruhatárra mire volna szükségünk, a mi pedig a most is szükecskén csurgó tanszerátalányokból aligha kifutná.) Szerencsére nem mindenki gondolkodik így a müveltségről. Kérdezzük meg csak Eötvös Károly bátyánkat; ő azt mondja, hogy a müveltséghez nem okvetlenül szükséges a tiszta gallér, sőt — uram bocsá! — még a gallér se; ő szerinte közönséges gubás ember is lehet művelt, ha jó lelke, s nyilt, egyenes, józan esze van.

Lám, be könnyü ráparancsolni a tanárra: Ne csak tanits, nevelj is! s be nehéz egyetlen fonalat is kapnunk, a mely a kérdések útvesztőjében helyes útra vezessen. Annyit mindenesetre megtanulhatunk Eötvös Károlytól, hogy az ember megitélésében a lélek a fő; ha tehát az életre akarunk nevelni, első teendőnk a lelket aczélozni meg, hogy rugalmasságát az élet küzdelmeiben el ne veszitse, oda kell hintenünk magvakat, mik idővel a siker gyümölcsét teremhessék meg. Hogy ezek mifajta magvak legyenek? Bizony, a mint tán az elmondottakból már megértettük, csak olyan minden földhöz, éghajlathoz alkalmazkodni tudó magvak. A mik tehetség, rang, felekezeti különbség nélkül minden kebelben gyökeret verhetnek, de a miknek gyümölcse nélkül egyetlen pályán sem boldogulhat egyetlen ember sem. Ha nem éppen lehetetlen is, mindenesetre hoszszas volna egyenként fölsorolni még ezeket az általános lelki tulajdonságokat is; meglehet, tán fölösleges fáradság is volna, mert nekünk úgy tetszik, a lélek mindazon jelességeinek, mik nélkül az életben egy halandó sem boldogulhat, kutforrása e kettő: *őszinteség, kötelességtudás.* A mikor hát az életre akarunk nevelni, e két tulajdonságot kell megpróbálnunk növendékünk lelkébe oltanunk. Ha

ilyen szemüveggel nézzük a dolgok állását, csakhamar laikus észszel is rájövünk arra az igazságra, a mit a paedagogusok logikához fegyelmezett elméje már rég kitalált, hogy nevelés és oktatás egy tőről fakadnak, s tulajdonképpen nem taníthatunk a nélkül, hogy akaratlanul is ne nevelnénk. Hiszen a mikor megfeddem a diákot azért, mert feladatát nem végezte el, vagy mert hibáját egyenes lélekkel bevallani nem akarja, már izelítőül nyujtottam egy kortyot neki abból a keserű pohárból, a mit majd az élet, valahányszor lelépik az egyenes útról, vagy kötelességét elmulasztja, fenékig ürittet vele; s bizonyára többet is használtam ezzel neki, mint ha mondjuk, a társadalmi érintkezés formáiról tartottam volna perorátiót. Látni való ebből, hogy az a sok vád, a mit a nevelésért, jobban mondva a nem nevelésért, a tanárra szokás zuditani, éppen nem igazságos. Egy tanártól, a kinek növendékeivel a legjobb esetben napjában két órát van alkalma foglalkozni, többet nem kivánhatunk, s eléggé ellátta a diákjait útravalóval az, a ki őket e két erényre megtanította. De vajjon megtanítja-e? Lássuk csak! Tudnivaló, hogy a legidealisabb állapot az volna, ha egy növendéket minden tárgyra csak egy ember tanítana. De még ha minden tanulónak módjában volna is Emilnek lennie, hol venne mindenik maga mellé egy-egy Rousseaut? Rég bele kellett hát nyugodnia az emberiségnek abba, hogy egy ember több gyereket tanítson. Söt legújabban, a mikor a tudományok már akkora fejlődést vevének, hogy a tiz éves elsösnek ugyanegy ember a latint, számtant, földrajzot s más tárgyat szakszerüen előadni nem képes, azóta már abba is bele kellett nyugodnunk, hogy egy-egy osztályt több ember tanitson. Már most a hány ember, annyi egyéniség, s a hány tanító, annyi paedagogiai elvet vall. Egyikünk azt szereti, ha az osztályban nyomasztó siri csend honol, másikunk azzal a német paedagogussal tart, a ki azt mondja, elveszett az az óra, a melyiken tanár és tanitvány közösen egy jót nem nevettek. Egyikünk a legcsekélyebb hibáért is szigoruan büntet, a másikunk még a nagyobb kihágást is elunja megtorolni. Egyikünk a kérlelhetetlen szigorusságu Cato, másikunk a szelid Jézus, ki hetvenhétszer is megbocsát. Hát hiszen ne kivánjunk lehetetlent, az egyéniség meg nem változhatik. De mégis legalább a külső formákban bizonyos egyöntetü eljárást követhetnénk. S valljuk be, e dologban méltán érhet a vád, nem azért hogy nem nevelünk, hanem, a mi a nem nevelésnél százszorta roszszabb, hogy nem *egyformán* nevelünk. Félévenként össze szoktunk ülni, s a tanulmányokról előzetes tanácskozást tartunk, a mikor a számtantanár megnyugvással veheti tudomásul, hogy a fiuk Homerosból 500 sort fognak olvasni: de hogy velük miképpen bánjunk, hogyan fegyelmezzünk, arról elmélkedni soha eszünkbe se jut. Igy esik meg aztán, hogy a száz fonák eset közül csak egyet említsek, hogy ugyanegy osztályban mig egyik

tanár a lármázók fölirását spionkodásnak minősiti, s e tiszteletre méltó állásra, ha már kénytelen vele, a legárulkodóbb, a legrendetlenebb fiut jelöli ki büntetésképpen, addig a más ezt bizalmi állásnak tekinti, melyre jó magaviselete, szorgalma jutalmául csak az első eminens pályázhatik. Fejlődhetik-e nyilttá, egyenessé a lélek, melyet gyönge korában ily ellenkező törekvések igyekeztek jobbra-balra hajlitani? Nőhet tán egyenesre, mint a csemete korában sok viszontagságot kiállott fa, de a lelken is, éppen mint az ilyen fán, a különböző hatások kitörülhetetlen nyomaiként a ferde kinövések, a rút forradások néha örökre megmaradnak. Még szerencse, ha a mit ilyen esetben az iskola rontani szokott, azt a családi nevelés helyre pótolhatja. De hát a hol a családot az internátusnak kell pótolnia?!

Az internátusok nevelő hatásáról már sok szépet összeirtak, de a kérdés gyökeresen csak akkor oldódik meg, ha akad egy Krőzus, a ki minden internátust kisajátit, s nagy fundaciókat teszen, hogy abból tisztességes családoknál nyerjenek ellátást az olyan fiuk, a kiknek meg nem adatott, a családi tüzhelynél melegedve szivniok a tudomány mézét. Minthogy azonban alapos a gyanum, hogy ilyen Krőzus most a két kedden nem találkozik, alkalmasint az internátusok is még egy ideig existálnak, szólhatunk hát mi is egy pár szót arról, hogyan nevel az életre az internátus?

Sajátságos, mennyire szeretik némelyek a régi iskolai életet magasztalni. Nem szünnek meg szóbeszédben, prózában, versben el-elsíratni a letünt kedves napokat, a mikor más volt az iskolai rend, más volt a diákság szelleme, a mikor még volt *élet* az iskolában. Szinte csodálkoznánk ez érthetetlen kesergéseken, ha eszünkbe nem jutna, hogy ezek a multon borongó poéták többnyire őszülő, kopaszodó bácsik, a kik a régi diákéletben voltaképpen ifjuságukat siratják. Ifjukori kellemetlenségeik, apró-cseprő bajaik, küzdelmeik, a mik pedig annak idején életküzdelmek lehettek, távolról nézve már elveszitették éles körvonalaikat, szinte jól esik rájuk visszapillantaniok, miként a vándor fájdalmas gyönyörüséggel tekint vissza messziről a megmászott nagy hegyekre, miknek meredek, terhes szirtjeit a távolság kéklő köde vonta be. Hogy mennyivel küzdelmesebb volt amott az út, mennyivel több göröngy sebezte meg lábát ott, mint itt lent a rónán, gondol is azzal?! Én, a kinek még meglehetős élénken emlékemben van e küzdelmes napoknak sok búja, baja, bűne, kevés öröme, bátor leszek az internátusi életből egy fényképet mutatni be. Szándékosan mondok fényképet, az tudvalevőleg sem nem torzit, sem nem idealizál. E fölvétel, mely nem is olyan régi, alig 10—15 éves, úgy gondolom az internátusok nevelő hatásáról minden beszédnél ékesebben fog szólni. Ime tehát a kép: Az internátus egy kisebbrendü szobájában vagyunk. A szoba közepén végignyuló aránytalan hosszu

négyszögü asztal, melyen a zsir- és tintafoltok a legnagyobb egyetértésben huzódnak meg, s a falakhoz lapuló komor, fekete anya-vaságyak alájuk rejtett karikás fiaikkal mindjárt elárulják, hogy ez egyetlen szoba egy személyben étkező, tanuló és háló. Az asztal fölött egy alaktalan kő szabályozásával csigára járó petroleumlámpa 8—10 tanulóra hinti gyér világát. A legidősebb (lehet úgy 15 éves) a főhelyen (értsd, legközelebb a lámpához) ül, a többiek rangsorban hozzá közelebb, vagy tőle távolabb. Idő: este fél kilencz felé, diák nyelven szólva absens szedés után. Az asztal végén egy tiz év körüli fincska küzködik könyve mellett az álmossággal. Szórakozottan hallgatja, a mint a többiek hangosan darálják a leczkét. Ő előtte a könyv csak tessék-lássék kedvéért van. Már rég tudja a leczkét, hiszen a privála alkalmával Laczit meg Kálmánt a praeceptor parancsára minden nem tudott szóért ő verte nyakon. Most hát ráért gondolkodni sorsán s a holnapi teendőkön. A tüztevés ismét rákerült. Holnap korán csengetés előtt kell ugornia, hogy a vasfüttőbe begyujtson. Egy kicsit nehéz mesterség lesz, mert forgácsa nincsen. Be irigylésre méltó sorsa is van Laczinak. Ő kis baltájával annyi forgácsot hasogathat, a mennyi tetszik. Csak nem ad senkinek belőle. Laczinak különben is jól van dolga. Az elmult vásárkor a szülei benn voltak. Adtak két krajczárt, hogy vegyen rajta pogácsát az iskolagazdának. De van is láttatja. Most hármuknak vetette a közöket reggeli seprésre, mig neki másodmagával az első grádicsot juttatták, a mit tudvalevőleg a legnehezebb seperni. Pedig a dolgot elfuserálni semmiképpen sem szabad. Nem akar úgy járni, mint az elmult hetekben. Akkor a seprés müvészetében még egy kicsit járatlan volt. A hetes éles szeme az elhamarkodott munkán mindjárt megakadt, s mint otthon a rosz kaszás után utána vágnak, ő neki is utána seprett egy életrevalóbb fiu; bizony a sarju szemét jókora halmocskára gyült; azt kis markával fölmérették, s a hányra futotta, annyi hármat sujtottak rá a csipős nádvesszővel. Pedig most a munka kétszerte nehezebb. Pogány hidegek járnak. A városi fiuk valami 28 fokról beszélnek. Ő ehhez nem ért. De reggelenként elborzadva hallja, a szomszéd házak födelén miként csattog a zsindely. Ezt ő is érti. Azonkivül egy tanterem takaritását is elfogadta. Azt is reggel nyolczra rendbe kell hozni. Hiszen azt örömest is végzi, mert azért pénzt kap. Egy évre négy forintot! Nehéz is ez a kollégiumi élet. Csak már jőne az a husvét! Milyen csendes boldogságban teltek szülei, kis testvérei körében a karácsonyi ünnepek is. Jó meleg szoba, édes szavu mese! Mintha most is hallaná azokat a szép történeteket, miket atyja nekik esténkint elbeszélt. Igen, csakugyan az egyhangu darálás kezd lassacskán az ő tiszta csengésü hangjává átváltozni; lelke megreszket a boldogságtól, mint az ág, ha rája énekes madár száll . . . Patt! Ijedten kapja föl a fejét.

Pedig semmi különös dolog nem történt, csak egy frieskát kapott a hospes úrtól az elszunnyadásért. Nagyon mindennapi dolog ez. A többiek ügyet se vetnek rá. A darálás tovább foly. A hospes is inkább csak megszokásból, vagy hivatalával járó kötelességérzetből bántotta. Különben jámbor ember. Kis emberünk szégyenkezve dörzsöli a szemét, s erősen elhatározza, hogy ma este többet nem alszik el. De bárcsak valamivel tölthetné az időt. Bár olvasni való könyve volna. Otthon roppant szerette olvasni. Itt is van könyvtár, csakhogy ő oda a lábát be nem teszi. Egyszer nagyon megjárta. Még most is elpirul szégyenében, ha rágondol. Valami olvasni való könyvet szeretett volna kivenni. Robinsonra gondolt s szándékát közölte a városi kólával. Annak olyan bizalomkeltő képe volt. De az Robinsonról leuntatta: unalmas, meg hiányzik is belőle; vegye ki inkább az „Egészség négy könyvét." Abban gyönyörü mesék, s még gyönyörübb képek vannak. (Ez az Egészség négy könyve egy becsületes öreg orvosi könyv volt, melynek a sexuális életre vonatkozó leplezetlen meztelenségeit a nagy diákok titokban valóságos csemegeként szokták volt olvasgatni.) Mikor tehát eljött a könyvkiadás ideje, kis diákunk egész bátran benyit a tékába, hol az iskolafőnök úr egy csomó nagy diakkal együtt osztogatta a könyveket. Mikor rákerült a sor, egész bizalommal fordult a főnökhöz: „Kérem az egészség négy könyvét." Általános elképpedés, halotti csend, majd egetverő hahota, később a főnök úr haragos szidalma, de ezt már csak az ajtóban hallhatta, mert egyszer csak, maga sem tudja hogyan, kivül volt az ajtón. Így hát nem olvashat. Szerencsére az egész társaság mintha kezdene elbágyadni. A hospes úr is bólintgat. Ő is hát lehajtja a karjára a fejét, s megint elalszik. Egyszerre a kezén égető fájdalmat érez. Rémülve ugrik föl. Kétségbeesve rázza a kezét, álmos szeme előtt mintha rakéták röpködnének. Nagy nehezen megtisztul a rája csavarodó tűzkigyóktól. Most már tisztában van a dologgal. A mig aludt, papirszeleteket csavartak ujjaira s ott meggyujtották, kollegiumi nyelven szólva, *csillagot rugattak* vele. Legelőször is a hospes úr helyére tekint, vajjon ő látta-e, mert az még tetézné a szégyent. Szerencsére csak a többiek vihogó képét látja. A hospes széke üres, hanem ágyán a ráma mintha egy kicsit meg volna emelintve. Tudnivaló, hogy alszik alatta. Őt mára már nem kell félteni, nem alszik el. Kis keze gyorsan fölhólyagzik. Torkát fojtogatják a könnyek, de nagy erőfeszítéssel visszatartja magát a sirástól. Nem, azt az örömet már még sem szerzi meg a többieknek, hogy őt még sirni is lássák. Apathikusan, bután néz maga elé. Isten tudja meddig ülhetett így, a mikor egyszer csak csendesen megnyilik az ajtó. Három lurkó lopózik be összecsavart törülközőkkel. Egyik a lámpához lép, lesrófolja. A hospes ágyának tartanak. A ráma félrepül. Éktelen supogás, majd a hospes

álmos nyöszörgése hallatszik. Valamit mormog is magában. Alkalmasint nem a „Miatyánkot!" Arra amazok, mint a vihar, elszáguldanak. A fiucska nem ugrik föl, nem kiabál segitségért, látott ő már nem egyszer effélét, olyanforma közönynyel s bizonyos borzongással nézi végig az egész durva processust, a mint néhanapján a mellette elrobogó vonatot szokta bámulni; jön, mint a szélvész, egy kis ideig előttünk zakatol, végre tova tünik, mint a fergeteg. Ki merné azt mondani neki: állj meg, vagy ki volna olyan balga, hogy magát eléje vesse? Végre szól a megváltó csengettyü. Boldogan huzza ki karikását, s fekszik ágyába, ott párnájába temetkezve tanuk nélkül megteheti azt, a mit a többiek előtt a világért meg nem tett volna: zavartalanul kisirhatja magát. Most ha regényt irnék, azt mondanám, hogy elvégre is a sok testi és lelki szenvedés megtörte a fiucskát, elpusztult, elhervadt, mint bimbójában a rózsa. Gyengébb szivü hallgatóim közt bizonyára olyan is akadna, a ki megkönynyezné az internátusi élet ez áldozatát. Csakhogy én nem regényt, hanem igaz históriát igértem, igy hát kénytelen vagyok bevallani, hogy a mi kis nebulónknak esze ágában sem volt meghalni. Sokkal egyszerübb dolog történt vele: Akklimátizálódott! Arcza rózsái lassacskán lehervadtak, s vele együtt lehervadtak lelkében a naiv őszinteség, a kedves vidamság tarka virágai is. Bizalma az idősebbek iránt, az a gyermekes hite, hogy mindenkiben jóakaróját lássa, mit ártatlan lelkébe a szülei ház oltott vala, gyorsan tova tünt, mint a hogy a friss gyümölcs üde hamvát a durva kéz egyetlen érintése örökre letörli. Hamarosan eltanulta, s csodás ügyességgel kezdte alkalmazni a gyengébbeken mindazon csinyeket, a miknek jutalma társai elhangzó, biztató kaczagása, s egy megmérgezett, ártatlan lélek gyülölete volt. Megtanulta folyékonyan reczitálni Ovidiust, s megtanult még folyékonyabban hazudni. Megszokta lassanként, hogy mindenki, a ki csak környezetében él, ellenség. Azokat, a hogy lehet, le kell győzni. A nagyokat képmutatással, a kicsiket erővel. Megtanult sok, itt el nem számlálható dolgot, de hát minek szaporitanom a szót: *diák* lett belőle. Igaz, mindezekre azt mondhatná valaki, hogy hiszen később mégis csak lett ember belőle, a mint lesz száz, meg száz másból, a kiket szintén az internátus nevelt. Persze hogy lett, de milyen úton? A megszégyenülésnek, az orczapirulásnak milyen hosszu kalváriáját kellett megjárnia, nem azért, mert a teste, hanem mert a lelke volt félszeg. Persze bizalommal egész diáksága alatt nem szólott máshoz, csak egyik-másik pajtásához, az idegenhez, a nagyobbakhoz mindig félénkséggel, vagy alattomossággal közeledett. A nyiltság, az őszinteség hiányzott belőle, a mi nélkül pedig társalogni igen bajos dolog. Ilyenformán hát szótlanná vált a társaságban, s hogy ezt érthetővé tegye, kezdte a blazirtat, az egész világgal nem törődött játszani, s csak nagy

későre, sokkal későbbre mint kicsi korában, tanult meg beszélni másodszor. Hát még azok a Kálmánok meg Laczik, a kik egyáltalán meg se tanultak! Nem volna érdektelen így nagykorukban nézni meg őket, kiket határozottan ez a nevelés komorrá, szótlanná, életunttá, kesernyéssé, végül pesszimistává tett. De nem akarok tulságosan visszaélni kedves hallgatóim szives türelmével. Az itt leirtam kép, úgy is részben már, ha nem a rég multé is, mindenesetre a multé. Internátusunknak mostani berendezése mellett a diákot testi, szolgai munkákkal nem kell gyötörnünk, s így mentve vannak azoktól a kinzásoktól is, mikkel az oekonomusok, hospesek, hetesek, s az iskolai felügyelet más albérlői e munkák kapcsán a kis diák napjait meg szokták volt keseriteni. A mi mostani internátusunkban rossz, az nem ennek az egynek, hanem a világ öszszes internátusainak a hibája. A diákcsinyeknek elkeresztelt durva, sokszor kaszárnyai tréfa, a rossz példa, mit a nagyobbak mutatnak a kisebbeknek, a sulyos, nem ritkán erkölcsi vétségek, mit természet szerint a fogékony lélek a jónál könnyebben jegyez meg és sajátit el, az internátussal együtt járnak. Azok onnan végképpen ki nem irthatók, legföljebb korlátozhatók. Korlátozhatók gondosabb felügyelettel, s nagyobb ellenőrzéssel. Mert valljuk meg, nagy ideálizmus kell annak elhivésében, hogy 150 tanulót két tanár kellően rendben tarthasson, ellenőrizhessen, fegyelmezhessen. Ebben a munkában minden tanárnak részt kellene vennie, nemcsak papiron és elvben, mint eddig, hanem tényleg is. Résztvenni jósággal, szeretettel, hogy a tanuló ne tekintse nyügnek ezt a felügyeletet. Persze ide jó adag önzetlenség, s nagy idealizmus kell. De kiben keressük e tulajdonságokat, ha nem a tanárban? Hisz ha van hivatás a világon, mely jutalmát csupán a hiven teljesitett kötelesség megnyugtató tudatában keresi: az bizonyára a tanáré. Az ő munkájának elbirálására jogot érez minden szülő, méltóságos úr és napszámos egyaránt s be ritkán történik ez az elbirálás jóindulattal, méltányossággal, mennyivel gyakrabban elfogultsággal, rossz akarattal. Csoda e hát, ha ma is nem egyszer halljuk a tanitó világot föl-fölsirni a régi mondással: Quem dii odere, paedagogum fecere.

A mi engem illet, ha az életet elől lehetne kezdenem, sok mindent máskép csinálnék, de élethivatásomnak akkor is ezt választanám. Tanitani, nevelni, irányitani a zsenge, fejlődő jellemet, szeretettel, jóakarattal venni körűl a szülejétől elszakadt gyámoltalan gyermeket, magasztos eszmékkel termékenyiteni meg a szűz, a fogékony ifjú lelkét: lehetetlen, hogy apostoli lelkesedés ne szállja meg keblem e nagy, e fönséges hivatás iránt. E lelkesedés tüzét érzem magamban különösen e pillanatban, a mikor immár végképpen egyházam szolgájává szegődöm. E lelkesedéstől s hivatásom iránt való meleg szeretettől áthatottan teszek e helyen fogadást, hogy egyházamat,

miként azt apáimtól tanultam, legjobb tudásom szerint híven, önzetlenűl, becsülettel fogom szolgálni. S ha néha napján megvérzik is lábamat e pálya tövesei, akkor sem fogok, nem akarok azzal a czinikus latin mondással sziszszeni fol. Hadd biztasson, hadd bátoritson, hadd tanitson lemondanom, sorsomban megnyugodnom akkor is a világ legnagyobb tanitójának, a názáreti mesternek csendes, megnyugtató szava: „Az én igám terhes, de gyönyörüséges“.

III. Nagy Lajos egyh. képv. küldött üdvözlete.

Tisztelt Közönség, Kedves Tanár Ur! Az E. K. Tanács által azt a megbizatást nyertük, hogy a jelen tanári beigtató ünnepélyen egyházunk képviseletében én és Gyongyösi Béla egyházi k. t. afia jelenjünk meg. Az ünnepélyre kiadott sorrendben helyet kértem tehat arra, hogy az egyház nevében üdvözletünket jogosan megillető módon fejezhessem ki, nem a puszta megjelenéssel, hanem egy rovid üdvozlő beszéd keretében cselekvő alakban.

Annyival inkább, mert én az egyház és a kollégium, illetve gymnasiumok között a legszorosabb kapcsolatot, azt az édes odaadó viszonyt képzelem, sőt fennállónak, kotelezőnek tartom, a milyen létezik a szulok es gyermekek kozott. Az anya nemcsak létet ad gyermekének, hanem őrt áll a bolcső felett, illő eledellel táplálja, ruházza, nevelteti, minden lépesére aggodalommal figyel, haladásának orvend, győzelme büszkeséggel tölti el — és ha tán szukségesnek mutatkozik a legnagyobb áldozatoktól sem riad vissza, — csak hogy gyermeke boldogulhasson.

Ilyen édes anya a mi egyházunk is. Alig hogy megalakult ez előtt 300 és néhány évvel, mindjart iskolakat létesitett, gondozott és fenntartott, s midőn az első szülötteket — nem a törökök és tatárok — hanem a keresztény testvérek elrabolták, vagy kép nélkül szólva, midőn a 17-ik században iskoláinkat, templomainkat kereszténynek nevezett egyhazak erőszakkal elfoglalták, az elgyengült, de hitében, buzgalmában meg nem tört unitárius egyház újabb templomokat épitett az Isten tiszteletére és új gymnasiumokat létesitett az ifjuság tanitására és nevelésére, bizony csak olyanok voltak a 18. sz. kezdetén ez új intézetek, mint valami másodszulott gyenge gyermekek, de az egyház szeretettel ápolta, nevelte, gondozta és öltöztette, mondhatni ereje felett — mig Kolozsvárt felépült 1900-ban az új főiskola. Szebben, milyent valaha álmodánk, s ma, bár állami segélylyel, egyik legszebb és legjobban felszerelt tanintézete az országnak a mi kollégiumunk. Gyors haladásban nevekedik a keresztúri gymnasium is — a harmadik testvér Tordán úgy látszik, férjhez megyen a vármegyéhez.

Legyen hála az isteni gondviselésnek, hogy időközben akadtak nagylelkű jóltevők, Zsukiak, Horváthok, Augustinoviesok, Konczok, Derzsik, Kelemenek, Kovácsok és a kit elől nevezhettem volna, Berde Mózsa, ki egész fejedelmi adományt hagyott egyházunkra.

Legyen hála a tisztultabb korszellemnek is, melynek befolyása alatt a haza kormánya is iskolánk segítségére jött.

Örvendjenek tisztelt tanár urak, hogy mindezt megérhették. Nem törölhetem ki emlékemből, hogy én s az én kartársaim minő más viszonyok között éltünk, de teljesitettük kötelességünket, kiki az ő tehetsége szerint és mindnyájan tisztelettel az egyház iránt, mely minket a tanári székre elhivott, és ő is — tehetsége szerint — fizetésünkről gondoskodott, szeretettel a növendékek iránt, kiknek tanitását és nevelését az egyház reánk bizta.

Ez a megemlékezés arra indit, hogy szóljak egyúttal arról a kötelezettségről is, mely az emlitett kapcsolatos viszonynál fogva, az anyaszentegyház által létesitett és fenntartott tanintézetekre s közelebbről e diszes kollégiumra, illetve annak illustris tanáraira hárul.

Minden édes anya, már a természet törvényeinél fogva, joggal megvárhatja, hogy gyermekei, kiket szűl, ápol, nevel, gondoz, iránta kellő tisztelettel és szeretettel viseltessenek; igy az egyház is joggal várhatja, hogy az általa létesitett tanintézetek vezetői és növendékei őtet tiszteljék és szeressék. Minden édes anya, ki gyermekei előtt jó példával járt a munkásságban és nemes tettekben, joggal elvárhatja, hogy az ő példaadását szemelőtt tartva, fiai és utódai szintén nemes tetteket visznek végbe; így az egyház is joggal megvárhatja tanintézetünk tanáraitól és növendékeitől, hogy hitben buzgó, szeretetben bővelkedő, áldozatokban kifogyhatlan elődeik példáit követik; hittel egy szebb jövőben, szeretettel a gyöngék és kicsinyek iránt tovább épitik e földön az Isten országát; elvárhatja az egyház különösen a tanár uraktól, kikre a legdrágább kincseit, gyermekeit bizza, hogy tudásuk fáját a növendékek javára gyümölcsöztessék, ismereteik forrását a növendékek előtt megnyitják, az ifjuságot szeretettel keblökre ölelik s a szeretet melegében lelkesitik a nemes érzelmek és tettek ápolására, testvéreik, embertársaik és mindenek felett a haza szeretetére buzditják.

Igy tekintvén a fennálló viszonyt az egyház és az iskolák között, most már szivem szeretetével és lelkem teljes melegével, az egyház nevében üdvözlöm Márkos Albert tanár barátunkat beiktatási ünnepélyén; kivánok neki sok szerencsét szép pályáján; elismerést kitartó munkásságáért, édes örömet saját lelkében és sikert tanitványaiban.

IV. Dr. Gál Kelemen igazgató üdvözlő beszéde.

Mélyen tisztelt Közönség! Kedves Kartárs Úr! Ezzel a szép ünnepélylyel Ön véglegesen belépett ez intézet kotelékébe. Az egész életre szóló e tettel adva van a mai lépés fontossága. Kedves társadalmi szokás, hogy az életnek ilyen messze kiható mozzanataiban barátainkat, ismerőseinket üdvozoljük s neki az élet küzdelmeire sikert és áldást kivánjunk. Ennek a jó szokásnak hódolva, de szivünktől is késztetve kartársi érzelmekkel és bizalommal üdvözlom Önt a tanári kar nevében s müködésére Isten segitségét és áldását kérem.

Nem ismeretlen Ön előtt az a hivatás, a melyre vállalkozott s a mai fogadalommal egész életére elkotelezte magát. Hiszen már több év óta működik ez intézetnél s volt alkalma, hogy tapasztalatokat szerezhessen a mi munkank természetéről. Nem ismeretlenek Ön előtt ennek a testületnek szelleme, traditioi sem, a melyeknek egészséges alkotórészei tovább épitésére, esetleg rossz hajtásai nyesegetésére hivta el főhatóságunk bizalma. Hiszen egész középiskolai palyajat a mi szellemunk sugallta nevelői hatások között töltötte el s egyetemi tanulmányai befejezése után, ez intézet kebelében kezdett e meg azt a munkat, melyre Jézus e szavakkal kuldotte ki tanitvanyait: „Elmenvén, tanítsatok minden népeket.“ Épen azért erős a mi hitünk és várakozásunk, hogy Isten adta tehetségeit s ön maga szerezte tudását gazdagon fogja gyümolcsoztetni annak az intézetnek szellemi és erkolcsi előmenetelére, melynek Ön Isten s szülői után a legtöbbet, — mindent köszönhet.

Azok előtt, a kik a magyar kozoktatásügy rohamos fejlődését az utóbbi 20—30 év alatt figyelemmel kisérik, tisztán áll az a szomorú tény, hogy a felekezeti középiskolák az államiak rohamos fejlődése folytán leszorultak, szinte szánalmas helyzetbe jutottak. Az államiak rendelkezvén a kellő anyagi eszkozokkel s támogatva a nemzeti ontudat felébredett közvéleményétől, diadalmasan haladtak előre; a felekezetiek pedig — nem lévén támogatásukra a szükséges anyagi eszkozok — csakhamar arra ébredtek, hogy a legbuzgóbb torekvéssel sem képesek versenyezni a diadalmasan előretorő fiatal társsal s részükre már-már nem marad egyeb hatra, mint a dicsőséges mult fényében sütkérezve s abbol erőt meritve, küzdeni a jelen reménytelenségével, az erők végső megfeszitésével állani a versenyt, hogy végkép s csúfosan le ne maradjanak. Hogy ez még — hála a gondviselésnek — be nem kovetkezett, az annak a sokszor kétségbevont, de mindazonáltal meglevő egyházias szellemnek tudható be, a mely az egyenlőtlen feltételek mellett vivott versenyben a felekezeti tanárokat a jobb jövő reményével kecsegteti.

Ennek birtokában s a jobb jövő reményében kell Önnek is megkezdeni s illetőleg most már ez ünnepélyes actus hatása

alatt fokozott mértékben folytatni nemes munkáját. Ha azt tudnám, hogy ez az egyházias szellem a hazafias irányú nevelésnek nem integrans része, hanem azzal ellenkező vagy legalább közönyös nevelői behatásokat jelent, egy pillanatra sem jutna eszembe, hogy annak mívelésére és ápolására figyelmeztessem. De ellenkezőleg meg vagyok győződve, hogy a hazafias nevelés fogalmát az egyházias szellem nemesebbé, mélyebbé teszi, tartalmát az erkölcsi elemek irányában jobban kidomborítja. S épen ezért hangoztatom az egyházias szellem fontosságát, a mely olyan létfeltétele ez intézetnek, mint az embernek a levegő, a növényzetnek a nap éltető sugarai. E nélkül elpusztul az élet, sikertelen minden fáradozás.

Ez a szellem a legkifejezőbben a nevelésben nyilvánul. Én a nevelés tökéletesen kifejlett, egészséges gyümölcsének a *jellemet*, az *egyéniséget* tartom. Azt, a mit a költő így fejez ki:

Legnagyobb czél pedig itt a földi létben:
Ember lenni mindig, minden körülményben.

A jellem, az egyéniség nem foglalja magában szükségképen a sok tanulást, a tudományokban való jártasságot. Sőt ezek nem is lényeges elemei. De magában foglalja a lelki sajátságok egész összegét: vágyaink, egész érzelmi életünk, temperamentumunk, gondolkodásunk módja, cselekvéseink iránya, az erkölcsi akaraterő, mindez együttvéve adja az embert, az egyéniséget, a jellemet. A jellem tehát olyan elemekből alakúl, melyek jó részben örököltek s épen azért ujjá, mássá nem teremthetők, de bizonyos határokig, bizonyos mértékig irányithatók, módosíthatók. S ez irányító, e módosító behatásoknál kezdődik a nevelés munkája.

A nevelő munka középpontja a tanuló. Érette van az iskola, érette van a tanár, érette van a tanítási terv, érette van az iskolában minden és nem megfordítva. Nem nagyon rég az ideje, hogy a nevelési gyakorlat erre a belátásra jutott. Mióta Copernicus a világegyetem középpontjába a napot helyezte, lemondottunk a geocentrikus világfelfogásról, bármennyire rosszúlesett a teremtés koronájának, hogy középponti mivolta képzelt dicsőségéből kicseppent. Ép így le kell mondanunk a mult iskolájának nagy tekintélyű s félelmet keltő kimértségéről, melyben a tanár s a tekintélyi elv volt a kathedrán ülő középpont, a mely körűl a félelmükben szorongó nebulók bolygói keringtek s dobogó szívvel várták, hogy napjoktól minél hamarább elszakadhassanak.

De a hasonlat tovább aztán nem talál. Mert a természetben minden élet, minden mozgás a középponttól, a naptól sugárzik ki. Az iskola világában minden fénysugár, minden hatás a gyermeki lélekre hat, azt élteti vagy növeli, azt rombolja vagy zúzza szét. Mert a gyermeki lélek ugyan nem *tabula*

rasa, mint Locke tanította, melyre tetszés szerint lehet írni jót vagy rosszat; de érzékenyebb a legfinomabb fotografáló lemeznél is, a melyen a legkisebb hatás is nyomokat hagy. Viaszként hajlitható és idomitható. Olyan, mint a legfinomabb ablaküveg, melyen a leggyengébb lehellet nyoma is ott marad. A gondolatok, a világot megváltó eszmék e kis műhelyéhez szeretettel és bizalommal, napsugaras, derűs kedélylyel és bizó hittel kell közelednünk, hogy táruljanak ki ajtói a nevelői hatások befogadására, mert különben félénken, bizalmatlanúl bezárulnak előttünk, mint a mimosa érzékeny szirmai. A szeretetlenség, a bizalom hiánya több rosszat mivelt e földön, mint a mennyit ártott a tudomány hiánya.

Ezekből már önként következik a nevelői egyéniség rendkivüli fontossága. Ezért a tanárnak magának is egyéniségnek, még pedig minden izében tartalmas egyéniségnek kell lennie. Mert van-e annál bizonyosabb tétel, hogy nemes, építő és mivelő behatások csak nemes és tartalmas lélekből eredhetnek? Jártasnak kell lennie tudománya egész területén, hogy abból a legjobbat, a legszükségesebbet nyujthassa. Rendelkeznie kell az erkölcsi megszokások teljességével, hogy minden tettéből és cselekedetéből, egész élete példájából a tanuló lelkére mindig csak üdvös és építő hatás áradjon, sohase romboló. Belépvén az iskola kapuján, felejtse el az élet apró cseprő gondjait és kellemetlenségeit, rázza le magáról az élet sarát s megtisztultan és optimista nagy lélekkel lépjen a tanterembe. A mohamedán leveti saruját s úgy lép istene elé. A gyermeki lélek is szentély, a melyhez a tanítónak erkölcsileg tisztán, nemes lélekkel szabad csak közelítenie.

Ez az ideál bizony tökéletes embert kiván a tanárban s mi — gyarló emberek — mily távol állunk ettől az ideáltól. De törekednünk kell erre, a mint már a legnagyobb Mester is figyelmeztetett, hogy „legyetek tökéletesek", mert munkánk csak úgy lehet üdvös és építő. Csak így nevelhetünk olyan nemzedéket, a mely a hozzáfűzött reményeket és várakozásokat beváltja, csak így készíthetjük elő azt a jobb jövőt, „mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán".

Nekünk örömünkre szolgál, hogy e gyönyörűséges, de nehéz hivatáshoz megnyertük Önt munkatársul. Örömünkre szolgál, hogy feltaláltuk Önben mindama kellékeket, melyek az ifjuság lelki és erkölcsi sajátságai kifejlesztésére szükségesek és alkalmasak. Bizalommal és szeretettel fogadjuk körünkbe s kivánjuk, hogy az Isten áldja meg jó egészséggel s kisérje siker áldásos munkásságát.

A béke útja hét tizparancsolatban.

Egy huszadik századbeli ember számára.

V.

1. Ne várd, hogy minden napod ment lesz a veszélytől. Midőn bűn közelg feléd, jusson eszedbe isteni származásod; lakozzék benned az Isten szelleme, hogy szived és lelked megtisztuljon minden rosz gondolattól és semminemű bűn abban ne találjon helyet.

2. Az üdvösség növekedés; hogy idvezülj nincs egyébre szükséged, mint hogy növekedj.

3. Minden nap újabb erőre, több világosságra tehetsz szert és nagyobb dolgokat végezhetsz; a mint növekedsz, mindinkább megtelik lelked azzal az erővel, a mely örök.

4. Az engedelmesség csak kiindúlási pont, a szeretet a legjobb. Engedelmeskedni annyi, mint a kötelességet kényszerből teljesiteni, az istentiszteletet megvesztegetéssé, az imát könyörületért való kiáltássá változtatni. De a szeretet öröm és bizalom. Annyi mint az isteni szózatot követni és sietni az Atya karjai közé.

5. Milyen különbség van: „Ne lopj", „Ne ölj" és e között: „Avagy nem tudjátok-e ti magatok mi az igazság?" A szeretet nem szorul kényszeritő eszközökre.

6. A vallást sem magatokra, sem másra rá nem erőszakolhatjátok. De a mit semmi erőszak nem tehet meg, a szeretet szellemének egy lehellete megteheti.

7. Akarsz-e vagy nem?" a legkomolyabb kérdés, a melyre mindig felelnünk kell. Örökösei vagyunk számtalan ősöknek. Kifürkészhetetlen viszonyok közt élünk, számtalan forrásból táplálkozunk, az öröklés és környezet befolyást gyakorolnak reánk, de az eredményt nem ezek határozzák meg. Sok út keresztezésénél álltok mindig, bármelyiken haladhattok, de nektek kell azt megválasztani.

8. Minden lélek előtt nyitva áll az út a nemes életre, a kötelességek teljesitésére. Keressétek és megtaláljátok. Kérjétek és megadatik nektek.

9. Ne mondjátok, hogy a világ könyörtelen, embertársaitok szeretetnélküliek, a sors kegyetlen. Ha az a szerető lélek lakik bennetek, a mi egy Amiel-ben és Kempis Tamásban, ugyanaz a látomány fog titeket is lelkesiteni, a mi őket lelkesitette.

10. Az élet nagyobb, mint annak minden nehézségei. A jóság jóval erősebb, mint a gonoszság. Lelketek sokkal több, mint az élet kisértéseinek mécse. Ne vétkezzetek.

VI.

1. Ez a világ egy más világokkal. Ez az óra egy minden más órával. Ez az élet egy minden élettel, minden világban és minden órán. A mi itt jóság, jóság az mindenütt a földön és égben egyaránt.

2. Isten lát, hall, ismer, jelen van és itél mindenütt.

3. Ez az Isten országa. A munka, a mit ma meg kell tenni az Ő munkája. A jövő éppen olyan dicsőséges lesz, mint a jelen; de ne gondold, hogy Isten a távol messzire várakozik áldásaival; az Ő végetlen szeretetének kegyelme hasonló a levegőhez és világossághoz, szabad és mindenüvé kiterjed.

4. A mit te vereségnek gondolsz, Istenre nézve győzelem lehet.

5. Surlódás szükséges az életre, mint a mechanikához; a lelkekből kipattanó szikrák világitják meg a világot.

6. Valamint minden levelen rezeg a nap fénye, szintugy minden lelken Isten tükrözik vissza. Örök világosság van benned, hadd azt fényleni.

7. Bánat és fájdalom lényeges dolgok; ezek erősitik meg az élet szövedékét.

8. Égi összhang hallható itt, valamint a világon bárhol; a földön minden lépés egy hang a spherák zenéjében.

9. A legbiztosabb módja annak, hogy minél több erőt nyerjen szived felülről, az, hogy minél inkább ápold abban a gyöngédséget, a rokonszenvet és a szeretetet. Hogyan áraszsza el azt Isten ujabb erővel, ha nem használtál fel belőle semmit.

10. Isten hasonlóknak teremthetett volna minket a mező liliomaihoz, vagy az éj csillagaihoz, vagy egy nyári nap szellőjéhez. De nem tette. Ez a világ nem jó a heréknek. Az éden csalódás. Ez nem a

fényűzésre, restségre vagy közönyösségre jó világ, hanem a munkára, a növekedésre, az életre. Ez a világ jó a maga rendeltetéséhez képest, hogy a férfiakat és nőket a mindig élő és mindig munkálkodó Isten hasonlóan munkás gyermekeivé tegye.

VII.

1. Az Isten szeretet.

2. Ha Isten nem lenne szeretet, akkor nem lenne szeretet az ember szivében, nem gyöngédség az anyaságban, nem részvét az erőben, nem kegyelem a hatalmasban; mert az ember Isten hasonlatosságára van teremtve.

3. Ezelőtt az emberiség nem merte Istent Atyának nevezni s az Ő szeretetében bizni. Most tudjuk, kiben hiszünk. A tudománynyal egy új szellemi lét nyilt meg előttünk, világnézletünk megváltozott, a történelemnek más jelentősége van, egymással való érintkezésünk a felebaráti szereteten alapszik.

4. Neked hasonlatosnak kell lenned az Atyához; ezért ha ellenséged éhezik, adj ennie.

5. Mint Isten gyermekéhez, nem illik hozzád más magaviselet, mint a minőre a szeretet indit.

6. Szeretet ujitja meg lelkünket. Mint a reggeli szellő, mint eső után a nap, ez ad nekünk erőt, ez tesz vidámokká.

7. Csak egy valódi győzelem van, a melyet érdemes kivívni, az a győzelem, a mely legbecsesebb életünkben, az isteninek győzelme.

8. Ha valaki gyülöli embertársát, azt Isten sem teheti boldoggá.

9. A szentlélek eljövetele olyan, mint a nedv a növekedő növényben. Mindnyájan birhatjátok azt. A szél most is fú, a tűz lángja most is érinti homlokotokat, a pünkösti lelkesedés a tietek!

10. Valódi boldogság, valódi béke csak utánjárással valósitható meg. Hogyan segitsen rajtatok a Mindenható, ha ti helyt álltok és nem igyekeztek előre? Sorsotok minden változása, még az is, a mi nektek kipótolhatatlan veszteségnek látszik, csak készület további meg további áldásra.

(Az „Inquirer" angol lapból.)

Ferencz József.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Bibliai tanulmányok. Irta *Radácsi* György, sárospataki theol. akadémiai tanár. 8. r. VI. 169 l. Sárospatak 1906. Ára 2 kor. — Szembetünő könyv már cziménél fogva. Ritkaság számba megy a mi irodalmunkban ily műveknek megjelenése. Folyóiratokban egyes tanulmányok jelennek meg a bibliáról; könyv ritkán. Pedig az ily művek nélkül a theologiai tudományosság előhaladni nem fog. Hogy ily munkák nemcsak a nyugati nemzeteknél, hanem nálunk is jöhetnek létre, arra egyik kiváló bizonyság éppen a most megjelent mű.

Radácsi könyve érdemleges, kitünő munka is. Az ó-szövetségi prófétai iratokat ismerteti, Joel, Hoseás, Habakuk, Ezekiel profetiáit s a Bírák könyvének Sámsonra vonatkozó részét és a Dávid király korabeli Abiság és Adonia történetét. Mindenik prófétiához bevezetést ir, Joelnél általános jellemzést is a prófétákról. Tárgyalás következik, egyes részleteknek is a közlésével és a szöveg alatt számos jegyzettel. És az iró gondos keze alatt kiformálódnak, a miket e könyv magában foglal, e szép és alapos theol. irodalomtörténeti tanulmányok.

Értékes dolgozatok. Tanultság, helyes érzék, az itélet biztossága, történelmi felfogás, szabatos nyelv nyilvánulnak bennök és a verses részekben ódon-zamatu, erőteljes drámai nyelvezet.

Ez az első kötet Radácsi bibliai tanulmányaiból. Óhajtandó, hogy a mit kilátásba helyez, minél hamarább jöjjön a második is.

A magyar tud. akadémia még kapható kiadványairól 77 lapra terjedő jegyzék adatott ki, Budapest, 1907. V. Akadémia-utcza 2. sz. Az Akadémia főtitkára Dr. Heinrich Gusztáv. — *Az Erdélyi Muzeum* könyvtáráról 1906-ról jelentést adott ki dr. *Erdélyi* Pál tudományegyetemi és muzeumi könyvtárnok. A jelentés egyuttal hálás megemlékezést szentel gróf Kemény József és gróf Mikó Imrének, kik ezelőtt félszázévvel alapitották meg a muzeumot és könyvtárt. E mellett érdekes fejtegetést olvasunk benne a mai könyvtárról, „mely műhely, értéke forgalmától, forgalma használhatóságától függ s eleme a munka“.

Szentmihalyi vértanuk cz. a. Tartsafalvi *Pálffy* Aladártól 35 lapnyi füzet jelent meg, melyben 1848-ból egy oláh csapatnak nyikómenti kegyetlenkedéseit irja le. Ára 70 fillér Székelyudvarhelyt Betegh Pál könyvárusnál. Az ifjú iró munkája „Mózsi bá' és társai“ cz. humoros elbeszélések is.

———

KÜLÖNFÉLÉK.

A ref. és ág. hitv. egyházak közös bizottsága 1903-ban „Véleményt" terjesztett fel a vallás- és közokt.-ügyi ministerhez az 1848. 20. t.-cz. végrehajtása s a protestans sérelmek orvoslása iránt. Most a bizottság a sérelmek orvoslását megsürgetvén, gróf Apponyi Albert vallás- és közokt.-ügyi minister a bizottságnak e leiratban válaszolt: „Magyar vallás és közoktatásügyi miniszterium 6432. szám. Az 1848. évi XX. t.-cz. végrehajtása tárgyában az ev. ref. egyetemes konvent és az ág. hitv. ev. egyház egyetemes gyülése részéről, a két protestans egyházat közösen érdeklő ügyekben kiküldött bizottság elnökeinek hozzám intézett kérvényére vonatkozólag, melyben az 1848. évi XX. t.-cz. 2. §-ának végrehajtását kérik, a következőkről van szerencsém a bizottságot értesiteni: Az 1848. évi t.-cz. 2. §-a kimondja, hogy „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonosság állapíttatik meg." A hivatkozott törvényszakaszban kimondott elvet az 1868. évi LIII. t.-cz. nemcsak fentartotta, hanem a keresztény vallásfelekezeteket illetőleg megfelelőleg és kötelezőleg szabályozta s az elv az 1895. évi XLIII. t.-cz. 6. §-ában szintén kifejezést nyert. Minthogy a felekezetek közötti teljes béke és megnyugvás csak úgy érhető el, ha jogviszonyaik a tökéletes egyenlőség és viszonosság alapján nyugosznak, s minthogy a felekezetek közötti béke állandósitása és a surlódások kikerülése nemcsak a felekezetek, hanem az állam jól felfogott érdeke is, a kormánynak legkomolyabb törekvése és feladata a fenthivatkozott törvényekben lefektetett elvnek szigorú végrehajtása. A törvény eme rendelkezése önmagában véve is oly természetü befejezett parancs, hogy mig egyfelől annak általános rendeletekkel való további végrehajtása alig eszközölhető, másrészt feleslegesnek mutatkozik abból a szempontból is, mert az általános rendeletek ellen az egyes felekezetek épen ugy véthetnek, mint a törvény ellen. Miért is a törvény e szakaszának végrehajtása körül a dolog természeténél fogva a kormánynak az a feladata és teendője, hogy a törvényben lefek-

tetett elvet minden egyes konkrét esetben a legszigorubban alkalmazza és a felmerülő és tudomására jutott és hozott jogsérelmeket a törvény intenczióinak megfelelőleg orvosolja. A felekezetek közötti jogegyenlőség és jogviszonosság törvényileg megállapittatván, annak szigoru betartása ugy a felekezetek, mint a kormánynak kötelessége, s az elv betartása már önmagában is a törvény végrehajtása. Van szerencsém egyébként tisztelettel megjegyezni, hogy a hivatali elődeimhez intézett memorandumban a Bizottság által felhozott konkrét sérelmi esetek már hivatali elődeim által vizsgálat tárgyává tétettek és a mennyiben még függőben volnának, az itt kifejezett elv szerint fognak elintéztetni. Budapesten, 1907. évi január hó 24-én. *Apponyi* s. k."

A bizottság erre márt. 11-én tartott üléséből ismét feliratot intézett a ministerhez, melyben a többek közt ezeket mondja: „Nagyméltóságod leiratában minden kételyt kizárólag azt az álláspontját fejezi ki, hogy velünk az 1848. évi XX. t.-cz. 2. §-ának végrehajtása tárgyában tovább tárgyalni nem akar, mert Nagyméltóságod szerint az egyenlőségi elv kimondása által a kérdés már meg is van oldva és ezért ezen kérdésben nincs már mit tárgyalni. Nagyméltóságod ezen álláspontjával szemben kötelességünk azt kimutatni, hogy Nagyméltóságod álláspontja téves, és hogy a törvényben megállapitott egyenlőségi elv megvalósitása részletes törvényhozási intézkedéseket tesz szükségessé. Tesszük pedig ezt a következőkben: Nagyméltóságod leiratában erősen hangoztatja, hogy a „kormánynak legkomolyabb törekvése és feladata az 1848: XX. t.-cz. 2. §-ában lefektetett elvnek szigoru végrehajtása, de azt mondja, hogy az egyenlőségi elvnek általános rendeletekkel való végrehajtása alig eszközölhető, másrészt feleslegesnek tartja abból a szempontból is, mert az általános rendeletek ellen az egyes felekezetek ép ugy véthetnek, mint a törvény ellen! Megnyugvással vennők azt a kijelentést, hogy a kormány az 1848: XX. t.-cz. 2. §-ában lefektetett egyenlőségi és viszonossági elvet tiszteletben tartja és legkomolyabb törekvése azt végrehajtani, ha ezzel a kérdés meg lenne oldva; de általános kijelentésekkel a kérdés megoldva nincs, sőt azzal, hogy Nagyméltóságod a felvetett kérdések elől kitér, a kimondott elv végrehajtásának még a reményétől is meg vagyunk fosztva.

Nem arról van itt szó, hogy a törvényhozás vagy a kormány által elismertetni akarjuk a vallásegyenlőség elvét. Hiszen ezen a háromszáz éves küzdelem után hála Istennek túl vagyunk és nem

képzelhető Magyarországon kormány, legyen az bármily reakcionárius, a mely ezt az elvet megtagadhatná. Nagyméltóságod tehát az egyenlőségi elvnek puszta hangoztatásával sem újat nem mond, sem arra, a mit mi kivánunk és kérünk, nem felel. Mi ugyanis nem a vallásegyenlőség elismerését, hanem annak megvalósitását kivánjuk és adatokat, tényeket hoztunk fel arra nézve, hogy a vallásegyenlőség megvalósitva nincs és kijelöltük azon eszközöket, a melyek segitségével az elv megvalósitása szerintünk keresztülvihető.

Ezen eszközökre és azok mikénti alkalmazására nézve kértünk és vártunk mi a kormánytól választ és intézkedést és sajnálattal látjuk, hogy a kormány ezekkel a kérdésekkel foglalkozni egyáltalában nem akar.“

Ezután a bizottság részletesen kifejti, a mit az előrebocsátottakban mond s kéri és reméli a ministertől feliratának elintézését.

A róm. kath. egyház helyzete Ángliában. Ángliát a róm. katholicismusnak visszahóditani vágya a pápaságnak. De a statistikai adatok azt mutatják, hogy inkább a papok és szerzetesek száma szaporodik, mint a hiveké. 1879-ben a r. kath. egyháznak volt 21 püspöke, 2175 papja, 1386 gyülekezete, 135 kolostora, 325 szerzetesnők által vezetett iskolája és 22 collegiuma. 1906-ban 27 püspöke, 4024 papja, 2076 gyülekezete, 311 kolostora, 783 nevelőintézete és 40 collegiuma. Vagyis 27 év alatt a püspökök száma növekedett 6-al, a papoké 1849-el, a gyülekezeteké 890-el, a kolostoroké 176-al, a nevelőintézeteké 458-al, a collegiumoké 18-al. Az éremnek a másik oldala pedig így mutat: 1879-ben 34,444,419 lélekből a r. katholicismus számitott 6,000,000 hivet. 1906-ban 42.940.000-ből pedig csak 5.625,000-et; tehát kevesebb 375,000-el. Az összes népesség növekedését véve pedig, a r. kath. egyháznak 7.700,000 lelket kellene számitnia; tehát vesztesége 2.075,000. A róm. kath. egyház Nagy-Britániában fényes vagyoni helyzet mellett sem virágzik. Vagyonát és az egyházi rend számát főleg a Francziaországból odaköltözött szerzetes congregatiók növelték meg. A liberalis párt törvényjavaslatot készül a parlamenthez benyujtani, mely javaslat az apáczakolostorok leánynevelő intézeteit állami ellenőrzés alá fogja helyezni. Ily körülmények közt éppen nem csodálatos, ha az angol katholikusok primása egy gyülésen tartott beszédében sziveskedik lemondani arról, hogy a katholikusok Ángliában politikai pártot alakitsanak, sőt jónak látja, hogy úgy nyilatkozzék, hogy Ángliában egy kath. politikai pártalakitása a lehetetlenségek közé tartozik.

X. Piusról egy franczia iró a „Censeur“ lapban, Xenos név alatt jellemzést ir. A mi a pápát, szerinte, leginkább jellemzi, az a hit; X. Pius hiszi, hogy Jézus Krisztus állitotta bé az első pápát, a kinek ő tényleges utóda. Magatartását nem irányitja titkára, Merry del Val befolyása. Hogyha az állam és egyház szétválasztásának törvénye után nem bocsátott ki azonnal fulminans iratot, ez azért volt, mert tanácsosai azt mondották, hogy várja meg a képviselő választások eredményét. A dolog érdemére nézve a pápát senki sem befolyásolta.

Pontius Pilatus neje. Ujabb vizsgálódásból kitünt, hogy Pilatus nejét Procula Claudia-nak hivták. Ez alkalomból egy német lap, a „Volksfreund“ azt a megjegyzést teszi, hogy az evangeliumok egyetlen egy nőt sem említenek, a ki Jézus ellen rosszat tett volna. Mig a férfiak kisértik, gyülölik, elárulják, megtagadják és keresztre feszitik, a nők együtt éreznek vele és sirva kisérik őt a keresztig. Az a nő is, ki perében közre játszik, Pilatus római helytartó neje, az ő javára szól, mit Máthé evangeliuma emlit, mikor a tárgyaláskor Pilatusnak azt izeni: „Ne avasd magadat ez igaz embernek dolgába, mert én sokat szenvedtem ma álmomban miatta“.

Taxil. Meghalt. Hires ember volt Taxil Leo a kilenczvenes évek közepén: rátudta szedni a jezsuitákat és rá a szabadkőmiveseket. Jogand Gábriel, mert ez volt eredeti neve, Marseille-ben született és jezsuita collegiumban tanult. Később felcsapott az egyház ellenségének és szabadkőmives lett. 1884-ben, mikor X. Leo encyclikát bocsátott ki a szabadkőmivesek ellen, meggyónt a párisi pápai nuntiusnak és tiz éven keresztül a szabadkőmivesek ellen irt könyvet és röpiratokat. 1897-ben megszünt klerikalisnak lenni. Párisban egy gyülésen leleplezte, hogy Miss Diana Vaughan amerikai milliomosnő, ki irataiban szerepelt, egy szegény gépirós kisasszony volt. Hogy élte végpontján mi volt Taxil Leo, arról nem szól a krónika. De emléket, mindkét részre, eleget hagyott hátra.

Liszt Ferencz Passiója. Liszt hagyatékából, a napi lapok közlése szerint, husz éve őriz Nemzeti Muzeumunk egy kisebb terjedelmü zenemű-kéziratot, melyről a muzeumi könyvtár csak most állapitotta meg egy zenész tisztviselője által, hogy az nem — mint hitték — a Krisztus-oratóriumnak töredéke, hanem egy külön mű, Passio, még pedig egyáltalában eddig ismeretlen. A mindenesetre ritka nagybecsü kéziratról csak tüzetesebb vizsgálat állapitja majd meg, hogy rövidsége mellett is teljes-e, vagy töredék, vagy éppen vázlat. A Magyar Nemzeti Muzeum igazgatósága most azt jelenti, hogy gondoskodni fog arról, hogy Lisztnek e műve ismertté legyen a zenevilágban.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári egyházközség templom-tornya újraépitésére.

(XIX—XXI. közlemény.)

Engel Gáborné, H. Haller Kornélia . . .	20	K.
Dr. Gálffy Endre	10	„
Sinczky Julia	10	„
Pap Károlyné, Orelt Mária	20	„
Répa M.	3	„
Szentmártoni Kálmán	5	„

I—XXI. közl. összesen: 6361 korona.

Szolgáljanak e nemes adományok buzditásul a további adakozásra, hogy az egyházközség már fölépitett templomtornya költségeit fedezhesse. Ez adományokért hálás köszönet!

Az egyházközség elöljárósága nevében:

Kolozsvárt, 1907 április hó.

Péterfi Dénes,
unitarius pap.

Adományok a marosvásárhelyi templom épitésére.

(V. közlemény.)

Tana Sámuel 195. számu gyüjtőivén Hiller László, Weifert J. M. 10—10 korona, ifj. Frey Gusztáv, Kaszás Kálmán, dr. Nagy Dezső 5—5 korona, Tana Sámuel 4 korona, Rheman Bálint, Thury Mihály, Szabadffy Kornél, dr. Kiss János, Kövesdi József 2—2 korona, Berkovics Mihaly, Krunanecker Ferencz, Németh Szilárd 1—1 korona Nagybecskerekről. Együtt 52 korona.

Sándor Gergely 384. és 385. számu gyüjtőiveken Dersből egyházközség 10 korona, Sándor Gergely 2 korona, Dénes Ferencz, Nagy Zsigmond 50—50 fillér, Bán Mózes, Egyed Ferencz, Nagy Ferencz, Dénes Elek, Pusztai Zsigmond, Pál József, Lőrincz Tamás, Dénes Zsigmond, Kovács Lajos, Fancsali János, Pál János 40—40 fillér, Nagy József 20 fillér. Együtt 17 korona 60 fillér.

Nagy Gyula 475. számu gyüjtőivén Herzberg Károly 15 korona, Egyesült Fatermelők 10 korona, Jaworsky József 6 korona, Nagy Gyula, Wender Dániel 5—5 korona, Kovács Lajos 4 korona, Csipkés Árpád 3 kor., Magyar H. 2 korona Csikszeredából. Együtt 50 korona.

Székely Miklós Tordáról 12. számu gyüjtőivére 20 korona.

Egyházunk közpénztára államsegélyből Kolozsvárról 200 korona.

Albert Dénes 60. számu gyüjtőivén Kolozsvárról 20 korona.

Kovács Károly 466. számu gyüjtőivén Maros-Vásárhelyről 20 korona D. Ballók Károly (Kolozsvár) 10 korona. Együtt 30 korona.

Albert János Tordáról 34. számu gyüjtőivén 10 korona.

Deák Miklós 368. és 369. számu gyüjtőiveken Szentmihályról, egyházközség 20 korona, Deák Miklós, Rosmann Jakab 2—2 korona, Miklós György, Varga Mózes 1—1 korona, Tarcsafalvi Áron, Pap Lajos, Pap Mózes, Varga János 40—40 fillér, Tarcsafalvi Dénes 30 fillér, Tarcsafalvi Zsigmond, Péter Elek, Deák Mózses, Tarcsafalvi Mózes, Tarcsafalvi Lajos, Kibédi Sándor, Varga Lajos, Boldizsárné, Varga Zsigmond, Nagy Dénes, Czezár, Varga Dénes, Balás Dénes, Balás Lajos, Varga Sándor, Szász Márton, Vasas Mózes, Tarcsafalvi Sámuel, Péter Miklós, Albert Sándor, Kovács János, Nagy Mihály, Vasas Sándor, Varga Juli, Varga Zsuzsa 20—20 fillér, Pap Sándor 14 fillér, Balás Sándorné, Osváth Lajos, Tarcsafalvi József, Tarcsafalvi Lajos, Nagy Lajosné, László Ferencz 10—10 fillér, Péter Ferencz, Vasas Ferencz, Varga Lajos, Varga Pál, Kovács Lajos, Tarcsafalvi Sára gabonából 1 korona 20 fillér. Kobátfalváról, leányegyházközség 15 korona, Pap Pál, Agh Zsigmond, Deák Mózes 40—40 fillér, N. N., Szász József 30—30 fillér, Benczédi József, ifj. Pap Pál, özv. Pap Józsefné, Péterfi József, Szász Dani, id. Szász József, Pap Dénes, Pap Dani, Bodor Samu, Marosi Zsigmond, Pap Mózes, Nagy Mózes 20—20 fillér, István Mózesné 14 fillér, Pap Abel, Pálfi Antal 12—12 fillér, György Mihály, Molnár Pál, Simon Károly 10—10 fillér, Boros Salamon 8 fillér, Molnár Sándor 4 fillér, Ábrahám Lajos 1 korona, 51 egyháztag gabonában 8 korona 10 fillér. Benczédből, felsőbenczédi és alsóbenczédi leányegyházközségek 3—3 korona, László János 30 fillér, László Sándor, Pap Lajosné, Pap József, Kuti Mózes 20—20 fillér, Pap Elek, Pap Dani 10—10 fillér, László Józsefné 6 fillér, 45 egyháztag gabonában 9 korona 50 fillér. Együtt 80 korona 90 fillér.

Fekete Ilona, Horváth Miklósné 460. számu gyüjtőivén Maros-Vásárhelyről, dr. Sárkány Miklósné, szül. Horváth Ilona 50 korona, Horváth Miklós 25 korona, Dobai Albertné, Schönstein Gyula 10—10 korona, Bányay Blanka, özv. Barátosi Sz. Antalné, özv. Bodolla Jánosné, Mezei Gusztávné, Mezei Gusztáv 1—1 korona. Együtt 100 korona.

Biás István ügyvéd Maros-Vásárhelyről másodszor 66 korona.

I—V. közlemény összesen 2929 korona 34 fillér.

Közelből és távolból, kicsinyektől és nagyoktól nyujtott és gyüjtött, fennebbi kegyes adományokért hálás köszönet. Még sok jó helyről várunk reménységgel hasonlókat.

Maros-Vásárhely, 1907. április 13.

KELEMEN ALBERT
lelkész és ideiglenes pénztárnok.